

გრიგოლ რუსაძე, გვანცა პოლიტიკე

ჯავახეთი – ახალქალაქისა და ნიმუშის რაიონი
(ახალქალაქისა და კუმუნიდოს ეპარქია)

ეთნოგრაფიული პროექტი «ჩემო სამშობლო მხარეო».

ექსპედიცია №1, 1-2 და 15 ოქტომბერი, 2013 წ.

ფინანსური მხარდამჭერი — საქართველოს საპატიოარქო.

ეთნოგრაფიული პროექტი «ჩემო სამშობლო მხარეო» ითვალისწინებს საქართველოს ცალკეულ რეგიონებში კულტურულ-სოციალური მდგო-
მარეობისა და ადგილობრივი მოსახლეობის დამოკიდებულების შესწავ-
ლას აღნიშნულ სფეროში არსებული პრობლემებისადმი. პროექტის მიზა-
ნია, ერთ კონკრეტულ მხარეზე წინასწარ მრავალმხრივი ინფორმაციის
მოპოვება, შემდეგ ექსპედიციის ფარგლებში საზოგადოებრივი ყოფა-
ცხოვრების ამსახველ გარემოებებზე დაკვირვება და, მათი ანალიზის სა-
შუალებით, შერჩეული რეგიონის კულტურასა და სოციალურ მდგომარეო-
ბაზე ობიექტური სურათის შექმნა.

აღნიშნული ეპარქია საქართველოს ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან რე-
გიონში, ზემო ქართლში, კონკრეტულად კი, ჯავახეთში მდებარეობს. იგი
ქ. ახალქალაქისა და ახალქალაქისა და ნინოწმინდის რაიონებს მოიცავს.
ამჟმად ზემო ქართლის ტერიტორია ბორჯომის ხეობით (ანუ ისტორი-
ული თორის მხარით), სამცხითა და ჯავახეთით შემოიფარგლება, მაგრამ
წარსულში მის საზღვრებში იყო მოქცეული სამხრეთი და სამხრეთ-დასავ-
ლეთი საქართველოს ყველა პროვინცია — ტაო, კლარჯეთი, ერუშეთი,
შავშეთი (ეს ოთხივე პროვინცია ახლა თურქეთის ტერიტორიაზეა), აჭარა,
ჯავახეთი, სამცხე და თორი. ზემო ქართლის ახლანდელი ტერიტორია
ექვეს აღმინისტრაციულ რაიონად არის დაყოფილი. ეს რაიონებია: ბორ-
ჯომი, ახალციხე, აღიგენი, ასპინძა, ახალქალაქი და ნინოწმინდა. რაც
შეეხება ზემო ქართლის აბორიგენულ-ძირმველ მოსახლეობას, ქართვე-
ლებს, ნინოწმინდისა და ახალქალაქის რაიონების გარდა, ისინი ყველგან
უმრავლესობას წარმოადგენენ.

IX-X ს-ში სოფელი ახალქალაქი, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო (მდებარეობს ფარავნისა და მურჯახეთის მდინარეთა შორის), 1064 წელს ქალაქად გადაიქცა. X ს-დან ახალქალაქი ჯავახეთთან ერთად საუფლისწულო მამული იყო, რომელსაც განსაკარგი მამულის სახით ოორუელები მართავდნენ. ქალაქის გამაგრება-შემოზღუდვა XI ს-ში ბაგრატ III-ის მიერ დაიწყო, რომელიც ბაგრატ IV-ის დროს დასრულდა. დღემდე შემორჩენილი ძველი ქალაქის დაზიანებული, ქვის მაღალი და ფართო გალავანი.

XIII ს-დან ახალქალაქს სამცხის ერისთავები, ჯაფელები დაეპატრონენ. 1535 წელს ახალქალაქი ბაგრატ III იმერთა მეფემ ავკაციით ცნობილი ყვარევარე ათაბაგისგან გაათავისუფლა. XVI ს-ის 50-იან წლებში ახალქალაქი შაპ-თამაზის ურდოებმა აიღეს, ხოლო XVI-ს ბოლოს იგი ოსმალეთმა დაიძყრო, რის შემდეგაც იგი ჩილდირის საფაშოს შემადგენლობაში შევიდა და სანჯაყის ცენტრად ითვლებოდა. XVIII ს-ში ერეკლე II-მ რამდენიმეჯერ ამაღლ სცადა ახალქალაქის განთავისუფლება. 1811 წელს ახალქალაქი რუსეთის ჯარმა აიღო, მაგრამ 1812 წლის ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულების თანახმად ახალქალაქი ისევ ოსმალეთის საკუთრებაში გადავიდა. 1828 წელს, რუს-ქართველთა სამხედრო ნაწილებმა გენერალი პასკევიჩის მეთაურობით ახალქალაქი აიღეს. მისი მიერთება რუსეთის იმპერიასთან 1829 წლის ანდრიანოპოლის საზავო ხელშეკრულებამ დაადასტურა. რუსეთის იმპერიასთან ახალქალაქის შეერთების შემდეგ, მაჰმადიანი ქართველები თურქეთში გადაიხვეწნენ, ხოლო მათ ნაცვლად ერზურუმის ვილაიეთიდან სომხები ჩამოსახლდნენ. 1874 წელს ახალქალაქი სამაზრო ცენტრი გახდა. 1918 წლის ივნისში ქალაქი ისევ ოსმალებმა დაიკავეს, მაგრამ 1921 წლის მარტში ახალქალაქში ბოლშევიკების მე-11 წითელი არმიის ნაწილები შევიდნენ და ქალაქში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. ახალქალაქის რაიონი, როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული სამხრეთ საქართველოში, ჯ 1917 წ-მდე თბილისის გუბერნიის ახალქალაქის მაზრაში შედიოდა, ხოლო 1921-1930 წლებში აღმოსავლეთ საქართველოს ახალქალაქის მაზრად იწოდებოდა. 1930 წელს, საქართველოს სსრ-ის ადმინისტრაციულ ერთეულად დაყოფის შედეგად, ცალკე რაიონად გამოიყო. ახალქალაქის რ-ში 5,1% ქართველი, ხოლო 94,4% სომეხი ცხოვრობს.

ახალქალაქის მუნიციპალიტეტში ბევრია ადრინდელი და შუა საუკუნეების კულტურის ძეგლები:

კუმურდო ქართული ხუროთმოძღვრების X ს-ის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. იგი სოფელ კუმურდოს ტერიტორიაზე მდებარეობს. ტაძრის კედლებზე შემორჩენილი წარწერებიდან ირკვევა, რომ აფხაზთა მეფის ლენის დროს (964), იოანე ეპისკოპოსის (კუმურდოელის) თაოს-

ნობით ქართველ ხუროთმოძღვარს, საკოცარს დაუწყია ჭაძრის შექნებლობა. ბაგრატ IV-ის მეფობაში (1027-1072) ჭაძრისთვის სამხრეთი სტო მიუშერებიათ. დასავლეთ შესასვლელის წარწერის მიხედვით, ეკლესიის შეკეთება-გადაკეთება XVI ს-ით თარიღდება. ტაძარი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერაც იყო. აქ მოღვაწე მწიგნობართავან აღსანიშნავი არიან იოვანე კუმურდოელი (X ს.), რომელიც შემდეგ სინის მთაზე მოღვაწეობდა, და ზოსიმე (XI ს.).

მცენარეული და გეომეტრიული ჩუქურთმების გარდა გვხვდება რელიეფური გამოსახულებებიც: საკურთხევლის სარკმლის მორთულებაში (ფასადის მხარეს) მახარებელთა სიმბოლოების — ანგელოზის, ლომის, არწივისა და ხარის — ფიგურები, ხოლო შიგნით, გუმბათქვეშა აფრებში — საქართველოს მეფის, ბაგრატ III-ის დედის გურანდუხტ დედოფლისა და მისი ძმის ლევან მეფის გამოსახულებანი. კუმურდოს ტაძრის ტექნიკური შესრულების ხარისხი (კედლის, კამარების და თაღების ზუსტი წყობის, წმინდად გათლილი ქვა), მისი უმაღლესი მხატვრული ღირსებანი (საერთო პროპორციები, შიდა სივრცის მონუმენტურობა, იშვიათი სიფაქიზით შესრულებული ჩუქურთმები, ფასადთა სიბრტყეების ფერადოვნება) განსაკუთრებულ აღილს ანიჭებს კუმურდოს ტაძარს ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიაში.

მშრალად ნაგები აბულის ციკლოპური ციხე სოფელ აბულის სიახლოების მდებარეობს. გრანდიოზული და რთული გეგმარებისაა აბულის ციხე, რომელიც მცირე აბულის მთის სამხრეთ კალთაზე მდებარეობს, ზღვის დონიდან 2800 მ-ის სიმაღლეზე. აქ მთელი ქედი თხემიდან სოფ. აბულამდე მორენებითაა დაფარული. ამით უსარგებლიათ ძველთაგანვე და ლოდების მცირე გადააღილებით მიუღიათ დარან-სამაღავები, რომლებსაც ვიწრო, დაბალი შესაძრომები აქვთ. საკმარისია ერთი ლოდის აფარება და ყველაფერი შეუმჩნეველია, ის აღარაფრით გამოირჩევა ქვიანი მასის საერთო გროვიდან. ციხე-გალავანი ამ დარნების შუაში, მაღალ აღგილზეა აგებული. ის შედგება გალავნის, შიდა-ციხისა და მის კედლებზე შიგნიდან მიშენებული სათავს-საღვომებისაგან. კედლების სიმაღლე ზოგან 5 მ-მდე აღწევს, სიგანე კი 3 მ-ია. „შიდაციხე“ მოიცავს ფართობს დაახლოებით 60 40 მ. ციხის შიგნით კედლებსა და ბურჯებზე მიშენებული 40-მდე სადგომია, ზოგან ორ-სამ სართულად. აბულის სიმაგრის სამხრეთით, ქედზე წყარო გამოდის, რაც აძლიერებდა თავდაცვისუნარიანობას. აბულის სიმაგრე მაინც გამორჩეულია. იგი ერთი უპირველესი ცენტრთაგანი უნდა ყოფილიყო უძველესი დროიდან. თვალში საცემია მისი სიდიდე, სიძლიერე, მიუვალობა, სტრატეგიული მდებარეობა: მის სამხრეთით გადის გზა ფოკა-ხოსპიო-ხერთვისისა კენ.

სოფელ აბულის ცენტრში დგას დარბაზული ტიპის კარგად შენახუ-

ლი ეკლესია. სამხრეთის კედელზე შემორჩენილია ჯვარი და წარწერა: „ქრისტე შეიწყალე გალატოზნი“.

სოფელ ბავრას ცენტრში დგას დარბაზული ტიპის ქართული ეკლესია. იგი შედარებით კარგად არის შემონახული. ეკლესიას გააჩნია რელიეფი „წმ. დანიელი ლომების ხაროში“ წარწერით: „ქრისტე ადიდე სოფრონ“. კიდევ არის ერთი წარწერა, რომელშიც მოხსენიებულია იგივე სოფრონი, აღგილობრივი ფეოდალი, რომლის ბრძანებითაც არის აგებული ეკლესია X-XI სს-ში. ეკლესის ეზოში დგას წარწერიანი სვეტი, სავარაუდოდ, იგი საფლავის ქვა უნდა იყოს.

სოფელ ალასტანის ცენტრში დგას X-XI სს-ის დარბაზული ეკლესია. ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელზე არის ორი წარწერა. ერთი იკითხება: „ეს მე ოძელმან დავდე ქვა“; მეორე წარწერის წაშლა უცდიათ საგულდა-გულოდ, საღებავიც გადაუსვამთ ისე, რომ აღარ იკითხება. ეკლესიის უკან აშენებულია XIII-XIV სს-ის მეორე ტაძარი, რომელიც ამჟამად სომხურად იწოდება.

სოფელ ბარალეთის ცენტრში დგას XI ს-ის ქართული ეკლესია — სამნავიანი ბაზილიკა, რომლის აღმოსავლეთ კედელზე ასომთავრული წარწერაა: „აღეშენა ეკლესია ესე მათ უამთა შინა, ოდეს ლაშა მეფედ დაჯდა“. „ჯავახთუფლის“ მეფედ დაჯდომა განსაკუთრებით აღუნიშნავთ ბარალეთში. რადგანაც იმ დროისთვის (1213) საქართველოში ბაზილიკები აღარ შენდებოდა, სავარაუდოა, რომ ეს ცნობა უფრო აღრინდელი ეკლე-სიის აღდგენას ან შეკეთებას გულისხმობდეს. სოფლის აღმოსავლეთით, ნასოფლარ სირგვთან ახლოს, აღმართულია კარგად შენახული 6 მეტრის სიმაღლის სტელა.

სოფელ ბურნაშეთში შემორჩენილია დარბაზული ტიპის დიდი ეკლესია, რომელიც აშენებული უნდა იყოს არა უგვიანეს X ს-ისა. დაცულია ორი წარწერა (X და XIII სს.). წარწერა აღმოსავლეთის მხარეზე არსებულ რელიეფზე „წმ. დანიელი ლომების ხაროში“ იკითხება შემდეგნაირად: „უფალო, ვითარცა იხსენ დანიელ პირისაგან ლომისა, იხსენ ამის წმიდისა ეკლესიის მაშენებელი ხელთაგან ჯოჯოხეთისა“. სოფლის მატერიალური კულტურის ძეგლებიდან აღსანიშნავია, აგრეთვე, მოზრდილი ქვაჯვარი.

ქ. ახალქალაქში არსებული სომხური „სურბ-ხაჩ“-ის ეკლესია 1828-1830 წლებში თურქეთიდან ჩამოსახლებულმა სომებმა მოსახლეობამ აშენენა. თავდაპირველად ეს ძეგლი ხის მასალით იყო აგებული. ეკლესიას ეტაპობრივად კაპიტალური ნაგებობით ცვლიდნენ და 1856 წელს ახ-ლანდელი სახე მიიღო.

ყოველწლიურად, ივნისის თვის ბოლო შაბათს, სახალხო აშუღის ჯიგანის მშობლიურ სოფელში კარწახში სახალხო ზეიმი „ჯივანბა“ იმართება. მასზე დასასწრებად და მონაწილეობის მისაღებად კულტურის

და ლიტერატურის გამოჩენილი მოღვაწეები, აგრეთვე პროფესიული და ხალხური თვითშემოქმედების კოლექტურები სომხეთიდანაც ჩადიან. ასევე აღინიშნება სომხური ხალხური დღესასწაულები, როგორებიცაა „ვარდა-ვარი“ და ახალგაზრდობის დღე.

რაიონში 4 საბავშვო ბაღი და 65 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა ფუნქციონირებს, რომელთაგან 50 საშუალოა, ხოლო 15 — საბაზო. 65 სკოლიდან 11 ქართულია, 53 — სომხური და 1 — რუსული. სკოლებში 8277 მოსწავლე სწავლობს და 1475 მასწავლებელი მუშაობს.

ახალქალაქის უმაღლეს საგანმანათლებლო კოლეჯს აქვს ფაკულტეტები: ბიზნესის და მართვის ფაკულტეტი, საბუღალტრო და საგადასახადო საქმე, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ქართული ფილოლოგია.

ახალქალაქში დაფუძნებულია საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის საერთაშორისო სამეცნიერო კულტურულ-საგანმანათლებლო კავშირის საზოგადოება „ცოდნა“-ს ინსტიტუტის ფილიალი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სპეციალობებია: ქართული ენა და ლიტერატურა; სკოლამდელი აღზრდა; დაწყებითი განათლება; ფიზიკური აღზრდა; დიზაინი და გამოყენებითი ხელოვნება; ინგლისური ენა და ლიტერატურა; სომხური ენა და ლიტერატურა; კომპიუტერული სისტემები და ქსელები; ტურიზმი.

ქ. ახალქალაქის ბიბლიოთეკა 1870 წელს იქნა დაარსებული. ამჟამად ბიბლიოთეკაში განთავსებულია 65 ათასი წიგნი ქართულ, სომხურ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე. გარდა ქ. ახალქალაქისა ბიბლიოთეკები გახსნილია რაიონის 16 სოფელში. დასაქმებულია 35 ადამიანი.

ახალქალაქის არასამთავრობო სექტორში გაერთიანებულია: „ენის სახლი“ (ეუთო აფინანსებს), „ზრდასრულთა განათლების ცენტრი“ (ევროკომისია, გერმანია), „უმცირესობის საკითხთა ევროპული ცენტრი“ (ECPI), საქართველოს სტრატეგიული და საერთაშორისო ურთიერთობის კვლევის ფონდი (GFSIS). მათი ძირითადი საქმიანობა ადგილობრივი სომხური მოსახლეობის სოციალურ მხარდაჭერას უკავშირდება.

ნინოწმინდის რაიონში ამჟამად 1,3% ქართველი, ხოლო 95,7% სომები ცხოვრობს. ნინოწმინდის ტერიტორიაზე დაცულია როგორც ძეგლი ქართული ხუროთმოძღვრული, ასევე გრიგორიანული და „დუხობორული“ მიმდინარეობის ძეგლები.

სოფელ ფოკაში მდებარე წმინდა ნინოს სტავროპიგიალური დედათა მონასტერი ქართული ხუროთმოძღვრების XI ს-ის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლია. ინტერიერში შემონახულია მხატვრობის ფრაგმენტები. კარის თავზე წარწერაში მოხსენიებულია ქართლის კათალიკოსი იოანე ოქროპირი, ხოლო კარის მარჯვნივ წარწერაში — ძეგლის შენებელი „ხელოსანი ბავრელი“. გადმოცემის თანახმად, ჯავახეთის მთებით

შემოსული წმინდა ნინო კაბადოკიელი სწორედ ამ ადგილას შეჩერდა.

ფოკის წმინდა ნინოს დედათა მონასტერი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით 1992 წელს დაარსდა. ტრადიციისამებრ, ყოველი წლის 1 ივნისს აქ აღინიშნება წმინდა ნინოს საქართველოში შემოსვლის დღე და წმინდა ნინოს ნაკვალევზე მიმავალი მორწმუნებები სწორედ ამ დღეს ფოკიდან იწყებენ მცხეთამდევ მსვლელობას. დედათა მონასტერთან არსებობს სამრევლო სკოლა და სამედიცინო კაბინეტი. მონასტერში გახსნილია ტიბრული მინანქრის სახელოსნო, რომელშიც ხატები და ღმრთისმსახურებისათვის საჭირო ნივთები მზადდება. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით 1989 წელს დაარსდა, აგრეთვე, ფოკის წმინდა ნინოს მამათა სტავროპიგიალური მონასტერი.

სოფ. სათხის სამების დიდი დარბაზული ეკლესია X ს-ის დასასრულის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლია. გარედან სარკმელები და კარნიზი შემკულია მაღალოსტატური ჩუქურთმებით. სათხის ქართულმა სიძველეებმა, თავიანთი მეცნიერული მნიშვნელობის გამო, ჯერ კიდევ XIX ს-ში მიიციუის მკვლევართა ყურადღება. ამ სიძველებს შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევდა ძველი ქართული წარწერები, რომლებიც მრავლად მოიპოვებოდა და ახლაც ბევრი იკითხება ეკლესიის კედლებზე. ერთ-ერთი წარწერის ტექსტის მიხედვით, სათხის ეკლესია ფარსმან ერისთავთა ერისთავს აუშენებდა. იგი ისტორიულ ლიტერატურაში საკსებით სწორად გაიგივებულია ბაგრატ IV-ის (1027–1072 წწ.) დროის ცნობილ მოღვაწესთა ფარსმან თმოგველთან. ჯავახეთში ფარსმან ერისთავთა ერისთავის სახელი, სათხის გარდა, კიდევ ორ — ზედა თმოგვის ეკლესიის და მორაშენის — წარწერაში მოიხსენიება. ეკლესიის ფასადების ასომთავრული წარწერებიდან ერთ-ერთში მოხსენიებულია შშენებელი „კვირიკე კალატოზი“. სათხის ეკლესიის მოჩუქურთმებული კანკელი ექსპონირებულია საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში.

სოფელ სათხეში XII ს-ის დარბაზული ტიპის ქართული ეკლესიის კედელზე 1899 წელს მიშენებულ იქნა სომხური წმინდა დიდი ნერსეს სახელობის ეკლესია.

სოფელ განძაში დღეისათვის შემორჩენილია ჯაფელთა საგვარეულოს წარმომადგენლის, შალვას მიერ XIV ს-ის აშენებული ორი ქართული ეკლესია — ზედა და ქვედა განძის ეკლესიები. ზედა ეკლესია უფრო ადრეა აშენებული. ორივე ერთხავიანია. ეკლესიებზე შემორჩენილია ორ-ორი ასომთავრული წარწერა. როგორც წარწერებიდან ჩანს, ეკლესიები აშენებულია ნიკოლასძეთა მიერ.

ქ. ნინოწმინდაში 2001 წლიდან ღმრთისმშობლის ხარების სახელობის დედათა მონასტერი დაფუძნდა.

სოფ. საღამოში შემორჩენილია XI-XII სს-ის ქართული ეკლესიის ნაშთები. აქ 2004 წლიდან თამარ მეფის სახელობის დედათა მონასტერი და ეკლესია ფუნქციონირებს.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს სოფელ გაურმაში, მდინარე ფარავანზე გადებული, XII ს-ით დათარიღებული ხუთაღიანი ხიდი, რომელიც დღემდე ფუნქციონირებს და VII-VIII სს-ით დათარიღებულ მართლმადიდებლურ სალოცავს უკავშირდება.

სოფელ როდიონოვების ცენტრში მდებარეობს სუფთად გათლილი გრძელი კვადრებით აგებული დიდი ერთნავიანი დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომელიც X-XI სს-ს განეკუთვნება. ეკლესიას კარის არქიტრავზე აქვს ბრწყინვალე ორნამენტები. შესანიშნავი ორნამენტებია შემონახული თავდაპირველი სახის კარნიზებისა და სარკმელების არქიოლტებზე. ეკლესიას გააჩნია წარწერები, რომელთაგან ერთი მათგანი შემდეგნაირად იკითხება: „ქრისტე, შეიწყალე პავლე“.

სოფელ განძაში წმინდა კარაპეტის სახელობის სომხური ეკლესია 1858 წელს იქნა აგებული, ხოლო ქ. ნინოწმინდაში ფუნქციონირებს წმინდა სურბ-სარქისის სახელობის ეკლესია, რომელიც აგებულია 1884 წელს. იგი ექვემდებარება საქართველოში სომხური ეკლესის ეპარქიას.

სოფ. დიდ გონდრიოში მოქმედებს ღმრთისმშობლის სახელობის სომხური ეკლესია, რომელიც აშენებულია 1867 წელს.

სოფ. გორელოვეგაში დუხობორთა ეთნოგრაფიული მუზეუმი არის გახსნილი.

სოფ. ასპარეში შემორჩენილია ციხესიმაგრე „ქოროლლი“-ს ნანგრევები, დათარიღებულია ძვ. წ. ა. 3000 წლით. მდებარეობს ფარავნის ტბასთან, ზღვის დონიდან 2200 მეტრზე.

ქ. ნინოწმინდის მოსწავლე-ახალგაზრდობის სახლში ფუნქციონირებს თეატრი, რომელსაც 1984 წელს კულტურის სამინისტრომ სახალხო თეატრის წოდება მიანიჭა.

ნინოწმინდაში საბავშვო ბაღი „წიწერნაკი“ („მერცხალი“) „გაეროს“ დაფინანსებით 2000 წელს დაფუძნდა. სწავლა ტარდება სომხურ, ქართულ და რუსულ ენებზე; ასევე მოქმედებს საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ნინოს სახელობის ობოლ და მზრუნველობამოკლებულ ბავშვთა პანსიონატი.

რაიონში 38 ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა ფუნქციონირებს, რომელთაგან 29 საჯაროა და 9 საბაზო. 38 სკოლიდან 31 სომხურია, 4 — ქართული და 3 — რუსული. სკოლებში 4447 მოსწავლე სწავლობს და 935 მასწავლებელი მუშაობს.

ეუთო-ს პროექტით საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს პროგრამის ფარგლებში ნინოწმინდის „ენის სახლი“ ფუნქციონი-

რებს 2005 წლიდან. „ენის სახლს“ ჰყავს 5 თანამშრომელი: კოორდინატორი, ასესტური და 3 მასტავლებელი. მასში სახელმწიფო ენას სწავლობენ საჯარო მოხელეები, აბიტურიენტები და თაგისუფალი მსმენელები.

არასამთავრობო ორგანიზაციების — „სამცხე-ჯავახეთის მომხმარებელთა კავშირი“, „სულთა გადარჩენის კავშირი“ და ქალთა კავშირი „ფაროსი“ — პარტნიორები და მხარდამჭერები არიან ეუთო, გაერო და სხვა ევროპული სტრუქტურები.

ამ ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ, ჩვენი უურნალის ეგიდით ახლახან მოწყობილი ექსპედიციის შთაბეჭდილებებსაც მოკლედ გაგაცნობთ.

ახალქალაქისა და კუმურდოს ეპარქიის მმართველია მიტროპოლიტი ნიკოლოზი (ფაჩუაშვილი), რომლის რეზიდენცია ახალქალაქში მდებარეობს. აღსანიშნავია, რომ მეუფე ნიკოლოზის მიერ შეკრებილი უნიკალური ნივთების სიმრავლემ რეზიდენციას რაღაც ორიგინალური მუზეუმის სახეც მისცა, რომელიც ყოველთვის ღიაა და არც დამთვალიერებელთა ნაკლებობას განიცდის. 2010 წლიდან აქვე არის განსხილი დაუსწრებელი სასულიერო სასწავლებელი (მაგისტრატურა), რომელიც წელიწადში 3-4 ჯერ თითო კვირის განმავლობაში იწვევს ლექტორებსა და სტუდენტებს და საყოფაცხოვრებო პირობებითაც უზრუნველყოფს მათ. რეზიდენციასთან მოქმედებს დედათა მონასტერი, რომლის სამოღვაწეო კერა — მიქაელ მთავარანგელოზის პატარა ტაძარი, «ტურინის სუდარის» ასლის სპეციალური ნაგებობა, ორსართულიან შენობაში მოწყობილი სენაკები და ასევე სხვადასხვა სათავსოები — რეზიდენციიდან სამას მეტრშია. რამდენადაც ჯავახეთში მოღვაწე ბერ-მონაზონთა ხვედრი განსაკუთრებულია, ჩვენ თავ-თავის ადგილზე ყველას პიროვნულად დავასახელებთ და ყველას მიმართ ჯერ სიტყვით მაინც გამოვხატავთ თანადგომას, რომ ღმერთმა შეიწიროს მათი მამულიშვილური გადაწყვეტილება, ერთ დროს დიდებული ჯავახეთის მხარის სულიერი აღორძინებისთვის მსახურებისა. აქ, მიქაელ მთავარანგელოზის დედათა მონასტერში მსახურობენ: იღუმნია ნინო (ფაჩუაშვილი), მონაზონი მარიამნა (ჯანელიძე) * და სამონაზვნე სოფიო (გოგია).

ეპარქიის დაქვემდებარებაშია კიდევ ოთხი დედათა მონასტერი: ნინოწმინდის ხარების სახელობისა, სადაც იღვწიან მონაზვნები — იოანა (ფარცვანია) და მარინე (ხელაშვილი); ახალქალაქის წმ. ნიკოლოზ საკვირველმოქმედის სახელობისა, რომელშიც მკვიდრობენ — მონაზონი ნანა (კაპანაძე), სამონაზვნე ფოტინე (სვანიძე) და მორჩილები — ევლალია დათუნაშვილი და ნუნექია ოსურაული; სოფ. საღამოს წმ. თამარ მეფის სახელობისა, სადაც ორი მონაზონი მსახურობს — ცეცილია (ყაველაშვილი)

* დედა მარიამნას მაღლობას ვუხდით, ეპარქიის ბერ-მონაზონთა შესახებ მოწოდებული ცნობებისთვის.

და მართა (ბერიძე); სოფ. ბარალეთის მაცხოვრის ამაღლების სახელობისა, აქ თავიანთ საქმეს ასრულებენ იღუმენია სოსანა (კენჭოშვილი) და მონაზონი ლია (მაზიშვილი). ძირითადად ყველა აღნიშნულ მონასტრები ღმრთისმსახურებას აღასრულებს ეპარქიის ერთადერთი მოძღვარი, კაცომოვარე და სტუმართმოვევარე დეკანოზი ალექსანდრე ქასრაშვილი, რომლის მოუღლელ მუშაკობას ისიც ემატება, რომ იგი ახალქალაქის წმ. ზოსიმე კუმურდოვლის სახელობის სახელობო სასწავლებელ-პანსიონის დირექტორადაც არის დანიშნული. აქ მოწაფეები შესანიშნავ უცხოურ დაზგებზე ქსოვასა და თექის ხელოვნებას უუფლებიან; აგრეთვე, ფოტოხელოვნებას, კინოხელოვნებასა და ვიდეომონტაჟსაც სწავლობენ. მიუხედავად შეგირდთა მცირე გამოცდილებისა, მათი ნახელავი უკვე გულწრფელ აღტაცებას იწვევს.

როგორც შესავალშიც აღვნიშნეთ, ფოკაში წმ. ნინოს სახელობის მამათა და დედათა, ორი სტაგროპიგიალური, ანუ უშუალოდ საქართველოს საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში მყოფი, მონასტრები არსებობს. მათში იღვწიან დედანი: იღუმენია ელისაბედი (მესხიშვილი), კეთილმოწესე მონაზონი შუშანიკი (ქურთაული) და კიდევ ოთხი მონაზონი — ნინო (ავაზაშვილი), ნანა (ქოროლლიშვილი), რაქილი (ხოსტაშვილი) და სიდონია (მემანიშვილი); მამათაგან კი — მხოლოდ მღვდელმონაზონი იოვანე (შომახია) და მორჩილი დიმიტრი გეგენავა.

ჩვენი საექსპედიციო ჯგუფი ფოკაში, ფარავნის ტბაზე, ქართველთა მოციქულის, წმიდა ნინოს საქართველოში შემოსვლის დღეს, 1 ივნისს წირვის დროს ჩავიდა. მისი უწმიდესობის მიერ 1989 წელს დანერგილი ტრადიცია გრძელდება და მორწმუნეთა ოცეკაციანი ჯგუფი წმიდა ნინოს ნაკვალევზე, ფარავნიდან მცხეთამდე, ისევ მიემართება. მეუფე ნიკოლოზმა, რომელმაც ფარავნის ნახევრად ლია ტრაპეზითან წირვა ჩაატარა სამღვდელოებასთან ერთად, აღნიშნული ტრადიციის ისტორია გაიხსენა და წმიდა ნინოს XXV გზის მონაწილენი დალოცა. გულს ახარებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსული ქართველების სიმრავლე, რომელთაც ეს მაღლიანი და მრავალჭირგამოვლილი მხარე ყოველ წელს, ამ დღესასწაულზე მაინც, იმედით ელოდება.

აქ გავიცანით ახალგაზრდა პედაგოგები, რომელნიც სომეხ მოსახლეებას ქართულ ენას ასწავლიან. ძნელი წარმოსადგენია სხვა სახელმწიფო, რომელსაც ოფიციალური სტატუსის მქონე ენის ამდენი უცოდინარი ეყოლებოდა, მაგრამ ვაი-ვიშის ძახილი არ გვიშველის. არც მარტო იდეები კმარა; ქვეყნის განვითარებაში წვლილის შესატანად ამსოფლიურ სიამეთა დათმობა მხოლოდ ბერ-მონაზონებს არ მოეთხოვებათ. მაგალითისთვის საბჭოთა პერიოდის უმაღლეს სასწავლებლებში არსებულ განაწილების წესს გავიხსენებთ. მაშინ კურსდამთავრებული ვალდებული იყო, მინიმუმ

ორი წელი თავისი სკეციალობით ემსახურა იმ რეგიონსა და დაწესებულებაში, რომელსაც დიპლომის მიმნიჭებელი ინსტიტუტი განუკუთვნებდა.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, თანამედროვე ახალგაზრდებს შორის მოიძებნებიან საშობლოსთვის გულანთებული სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები, რომლებიც ნებაყოფლობითა და მინიმალური ანაზღაურებით, დროებით მაინც, დათმობენ ცხოვრების ჩვეულ სიმყუდროვეს და მა-შურებენ ადგილებს, სადაც ქართველობას ძალიან უჭირს. იგივე შეიძლება ითქვას მოძღვრებზეც, რომლებიც ჯავახეთის დადუმებულ ტაძრებს სულს ჩაუდგამენ და სულიერ საზრდოს მოწყურებულ ქართველებს იმედს განუმტკიცებენ, რომ ისინი მიტოვებული არ არიან და ისევე იმსახურებენ ყურადღებას (თუ უფრო მეტად არა), როგორც საქართველოს სხვა ქალაქებისა თუ სოფლების მკვიდრნი. ბუნებრივად გაიდება ხიდი ადგილობრივ მოსახლეობასა და მათთან ჩასულ ენთუზიასტებს შორის. ზოგი მეგობარს შეიძენს, ზოგი — ნათლულს, ზოგიც — ბიზნესპარტნიორს (ჯავახეთს მესაქონლეობისა და მეურნეობის განვითარების მნიშვნელოვანი პერსპექტივა აქვს), ეს ურთიერთობანი და კავშირები კი არა მარტო ცალკეულ რეგიონს, არამედ სრულიად საქართველოს გააძლიერებს. ბანალური, მაგრამ ქართველთათვის პრატიკულად მნიშვნელოვანი პერსპექტივა აქვს შეგონებაში: ძალა ერთობაშია! ამ მხრივ მაგალითი თვით სომებთაგან უნდა ავიდოთ: ჯავახეთში მცხოვრები სომხები სხვადასხვა უცხოური ორგანიზაციების მეშვეობით მნიშვნელოვან სოციალურ დახმარებას იღებენ, მაშინ როცა, შესაძლოა იმ თვისტომთა სახელებიც არ იცოდნენ, რომელიც მათზე ეკრობიდან და ამერიკიდან უანგაროდ ზრუნავენ.

ეს ქვეყანა ჩვენია და იგი ყველა ჩვენგანის მოსავლელია, მაგრამ ორგანიზატორის ფუნქცია სახელმწიფო ხელისუფლებამ უნდა შეასრულოს. მან უნდა გამოიყენოს განთავისუფლებული საზოგადოების ის ეროვნული პოტენციალი, რომელიც „ნაციონალური მოძრაობის“ ცხრაწლიანმა ბოროტმოქმედებამ დაკარისერვა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, 2012 წლის 1 ოქტომბრის არჩევნებმა ადამიანებს თავისუფლებასთან ერთად ზღვა ენერგიაც შესძინა, რომელიც ქვეყნის აღმშენებლობისთვის უნდა იქნეს გამოყინებული.

სანაა ქ-ნ გვანცა კოპლატაძის საექსპედიციო ჩანაწერებს გაეცნობოდეთ, მინდა ჩემი ზოგადი შთაბეჭდილება გაგიზიაროთ სხვადასხვა ავტორთა მიერ ჯავახეთზე გამოქვეყნებული ნარკვევების შესახებ (სტატიას ფურნალის მომდევნო ნომერში შემოგთავაზებთ), რომელიც ექსპედიციის წინა მოსამზადებელ პერიოდში შემექმნა. მე, როგორც ისტორიით დაინტერესებულ ჩვეულებრივ მკითხველს, ასეთი დასკვნა გამომაქვს: გასული საუკუნის ბოლო მეოთხედის ისტორიულ გამოკვლევათა თითქმის ყველა ავტორი რუსეთის მიმართ ანტიქრისტიანულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს და სა-

კუთარი პოზიციის გასამართლებლად არც ფაქტების დამახინჯებას და არც ცრუ ინტერპრეტაციებს არ თაკიღობს. ამ ყალბმა ისტორიოგრაფიამ, ფაქტობრივად, მთელი ქართული ინტელიგენცია მოწამდა და XX ს-ის 70-80-იანი წლების გონიერივი პოტენციალი მთლიანად რუსეთის სიძულვილისენ მიმართა. სამწუხაროდ, ამ ვექტორის მიმართულება დღემდე არ შეცვლილა. მიზეზი კი ამისა არის უწმუნოება.

დასამალი არ არის, რომ ქართული ინტელიგენცია რელიგიურად გაუნათლებელია და, საუბედუროდ, ამას ნაკლადაც არ თვლის. მაშინ როცა, საქართველოს ჟამთა აღწერა, ანუ მოვლენათა ობიექტური შეფასება მხოლოდ ქრისტიანულ მსოფლმხედველობაზე შეიძლება იყოს დაფუძნებული. წარსულის მარტო ფაქტობრივი და ქრონიკალური აღნუსხვა, თუნდაც ობიექტურობის დაცვით, მკითხველს სარგებლობას ვერ მოუტანს. ისტორიკოსი თავის მისიას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეასრულებს, თუ იგი მკითხველს მოვლენათა მორალურ კონტექსტში ჩახედებს და ამით მას ცხოვრების კანონზომიერებებს განუმარტავს. ამისთვის კი, რასაკვირველია, სარწმუნოებრივი ცოდნაა საჭირო, რაც თანამედროვე ისტორიკოსებს არ აქვთ. ამიტომაც მწირია და შერალი მათი ნაამბობი, უკეთეს შემთხვევაში, მასში ნაცვლად ცხოვრების ცხოველი მაჯისცემისა, მხოლოდ თარიღებისა და ჟამთასვლის მონოტონური ხმა ისმის. მაგალითად, რატომ არის XIV ს-ის ჟამთააღმწერელი აღიარებული კლასიკოს ისტორიკოსად? — ბუნებრივია, არა მარტო მონღლოთა შემოსევებისა და მისი თანამდევი მოვლენების სანიმუშოდ აღწერის გამო, არამედ იმ მიზეზის ახსნით, რამაც ეს უბედურებანი გამოიწვია: «რამეთუ ყოველი ასაკი ბერთა და ყრმათა, მეფეთა და მთავართა, დიდთა და მცირეთა, მიღრება სიბოროტეთა», ანუ სახელმწიფოს პოლიტიკურ მდგომარეობას არა მარტო ეკონომიკური და სამხედრო ძლიერება, არამედ ცოდვა-მადლის თანაფარდობა განსაზღვრავს. მით უმეტეს, ისტორიკოსს მოეთხოვება ცოდნა იმისა, რომ სულიერ ღირებულებებზე მაღლა ვერანაირი მიწიერი შესაძლებლობანი ვერ დადგება: «რამეთუ რაო სარგებელ ეყოს კაცსა, უკეთუ ყოველი სოფელი შეიძინოს და სული თუსი იზღვიოს? ანუ რაო მისცეს კაცმან ნაცვალად სულისა თუსისა?»(მთ. 16,26).

გრიგოლ რუხაძე.

გამოყენებული მასალა და ლიტერატურა

1. ნინოწმინდისა და ახალქალაქის მუნიციპალიტეტთა ვებ-გვერდები.
2. თეიმურაზ ჩიქოვანი, ზემო ქართლი, თბ., 1987.
3. ვალერი სილოვავა, კუმურდო (ტაძრის ეპიგრაფიკა), თბ., 1994.
4. სამცხე-ჯავახეთის რუკა, ფირმა „ლეგი“.

ნინონმინდის რ-ნი, სოფ. ფოკა, ფარავნის ტბის სანაპირო.
ნინომა, 01.06.2013.

ფოკის დედათა მონასტრის აღსავლის კარი.

ახალი ბანიანი ნაგებობა ფოკის დედათა მონასტერში.

ძველი ბანიანი სახლი ხოფ. ოკაშში.

სოფ. სპასოვკა. გულით გვეპატიურბოლა ქართველი გლეხკაცი დავით მეკეიძე...

ლამარა ხუციშვილი, კოთელიელი
ბიბლიოთუეკარი, სავსე სიკეთითა და
პატიოსნებით....

ორლოვეკელი ნოდარ გორგაძე
ლირსულ ნინაპართაგან მარტო
ერთი ნიშნით განსხვავდება –
სარწმუნოებით...

**საქართველოს განათლების
სამინისტროს მესვეურნო!**

ჩუნჩხის საშუალო სკოლაში
ასეთ საკლასო ოთახებში სწავ-
ლობენ და ამგვარ ზარს რეკენ,
რომლის ხმამ არ შეიძლება
ქართველი გულშემატკივრის
სული არ შეძრას.

**ეს სოფელ პტენის
სკოლის, ხუთიდან
ერთ-ერთი საკლასო
ოთახია. აქაურებს
უსახსრობის გამო
ახალი წიგნების
შეძენის საშუალებაც
არ აქვთ.**

**ხოსპიოელი მეცნობრები –
ზაქარია ურუმაშვილი და იროდიონ ვახტანგიშვილი.**

აფნიელი და-ძმა – მიხეილ და თამარ ხუციშვილები.

**Տոջ. Տէաստովյա. Կույմրագ յիշութիւնու ցոլու-յիմրուս, տամաչ մշկուծուս դա
ճանո ցազուլամշուլուս ռշաբմու.**

Տասնության դպրոցական գողով-մոլոքությունը.

**ახალქალაქის ციხე-სიმაგრე. მოუხდავად მისი სიმტკიცისა და
ძლიერებისა, მაინც სიტყვა „ობოლი“ გახსენდება...**

**სოფ. სამების სკოლის დირექტორი – ნუკრი ნიკორქაშვილი.
სულიოთ გაუტეხელი კაცები ყავარჯიშებზეც მყარად დგანან.**

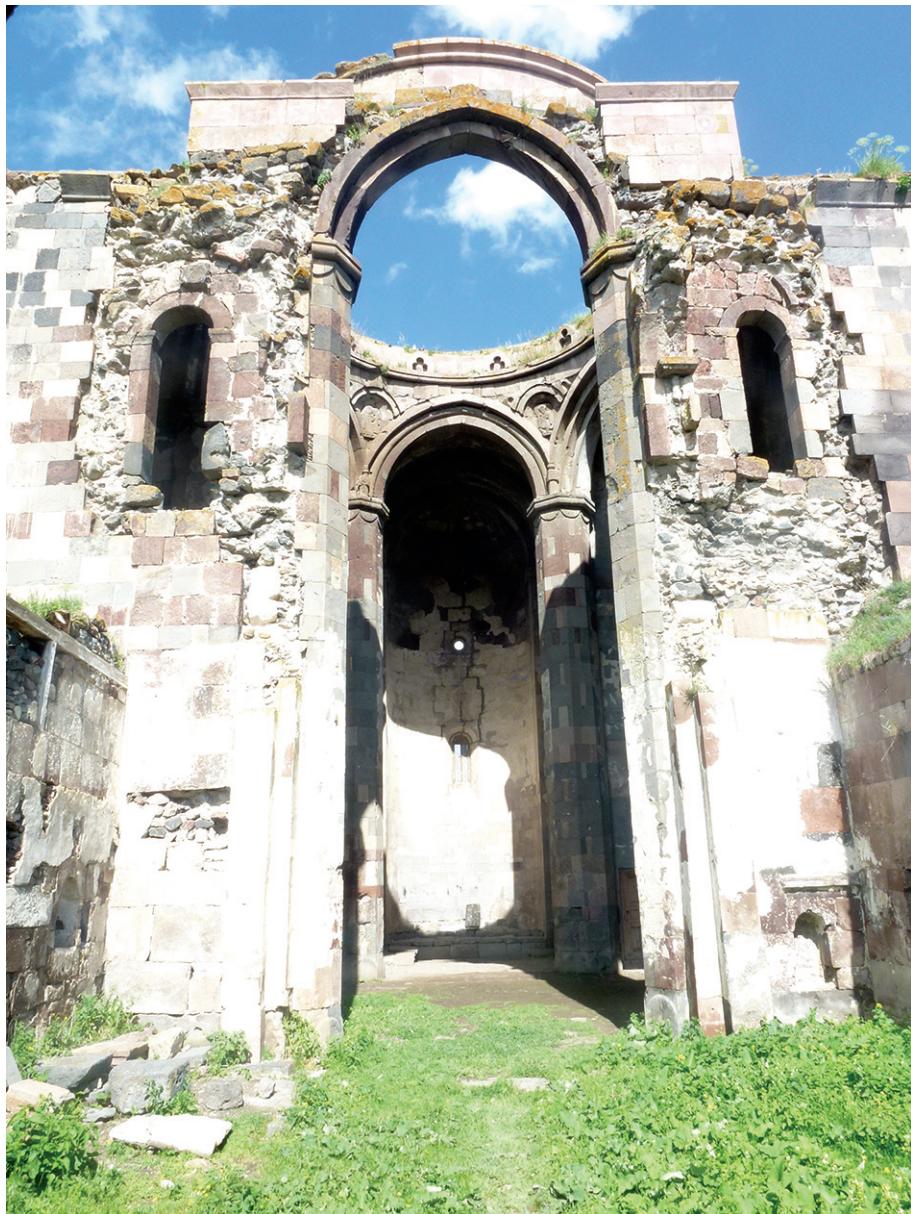
ՑԻԱ ԻՒՆԻՒՆՈՂԱՆ ԿՇՄՄԱՐԴՈԽԱԿԵՆ. ՏԱՎԵԼՆ ԱՐԱՊԵՑՈ.

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՎ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՇՄՄԱՐԴՈԽ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ.

ძლიერებაო კუმურდოს ჯვარისაო,
დაიცევ და დაიფარე სრულიად საქართველო.

Սույալոր, գուգուտա Եպալոռնիւտա Ֆենուտա Հորս-Կայեն Քարտզելնի
աղջցենուլ Կամուրջուտ Եմուդա Գամարմի Լուցուսա և Գալոռնիւսա.

ჯავახეთის ზეგანის თვალწარმტაცი მშენებელება.

**წერო ჯავახეთის სიმპოლო. ისინი დასახლებულ პუნქტებში,
ელექტრობოძებზე, ქვის სვეტებსა და სახურავებზე ფიჩისგან
სრულიად მოურიდებლად ავებენ უბარმაზარ ბუდეებს.**

მქანედიცის დღიურები

ექსპედიცია „ჩემო სამშობლო მხარეო“ საქართველოს უძველეს მხარეში, ჯავახეთში პირველ ივნისს გაემგზავრა. 1 ივნისი ჩვენი ქვეყნის მხარეებში ეთნოგრაფიული ექსპედიციების დასაწყისად შემთხვევით არ შერჩეულა. ეს დღე სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა ილია მეორემ ჩვენი განმანათლებლის — წმინდა ნინოს საქართველოში შემოსვლის დღედ დააწესა; ფარავნის ტბასთან, სადაც კაპადოკიდან ვაზის ჯვრით აღჭურვილმა ქალწულმა შეისვენა და მწყემსებს ქართლის გზა ჰკითხა, უწმიდესის ლოცვა-კურთხევით ღია საკურთხეველი და ვაზის ჯვარი აღიმართა. იქიდან მოყოლებული, წმინდა ნინოს საქართველოში შემოსვლის დღე აქ საზეიმო წირვა-ლოცვით აღინიშნება, რომელსაც მრავალი წლის განმავლობაში თავად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ატარებდა.

არც ის ყოფილა შემთხვევითი, რომ მშობლიური მხარეების ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით დღევანდელი მდგომარეობის შესწავლა, ექსპედიციამ ახალქალაქისა და კუმურდოს ეპარქიით, რომელიც მთელ ჯავახეთს მოიცავს, დაიწყო. იმ სიბრძნიდან გამომდინარე, რომ „რაგინდ მალო, ჭირი თავსა არ დამალავს“, დღეს არავისთვის არაა დაფარული: ისტორიულ ზემო ქართლს, საქართველოში ქრისტიანობისა და სულიერი კულტურის აკვანს, განსაკუთრებით უჭირს და თუ ამ გასაჭირს წაყრუების ნაცვლად თვალს გაბედულად არ გავუსწორებთ და გულთან არ მივიტანთ, ადვიდი შესაძლებელია, დღევანდელი საქართველოს საზღვრებში მოქცეულ ზემო ქართლის იმ ნაწილსაც ის ბედი ეწიოს, რაც მის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილს, რომელიც უკვე რამდენიმე საუკუნეა დავკარგეთ.

მაინც რა პატარაა, მართლაც ხელისგულისოდენა, გმირული ისტორიითა და დიდებული, თავისთავადი კულტურით „დიდების ღირსი“ (ს. ჩიქოვანი) ჩვენი სამშობლო. თბილისიდან საქართველოს უკიდურეს სამხრეთში დაახლოებით სამ საათში ჩავედით. ეს სამი საათიც ისე გაილია, არ გვიგრძენია. ღმრთის შექმნილი სამყაროს გამოუთქმელ სილამაზეს კიდევ ერთხელ გაზიარა გვირილებით თეთრად გადაპენტილმა მდელოებმა და ჯერ კიდევ გაზაფხულის სინორჩეშერჩენილმა სიმწვანემ მთების კალთებისა და ვრცლად გადაჭიმული მინდვრებისა. ფარავნის ტბის ჩრდილოეთით აღმართულ მთებს თეთრ, გრძელ ზოლებად ჯერ კიდევ შემორჩენოდა თოვლი. მრავალი საუკუნის წინ გაზაფხულის ბოლოს ამ თოვლშერჩენილმა მთებმა სამხრეთიდან მოსული წმინდა ქალწულის გაკვირვებაც გამოიწვიეს: „ვის უნახავს გარდობისას თოვლი მთებზე“ (ანა კალანდაძე). ტბის ნაპირთან, ნახევრად ღია ტაძარში საზეიმო წირვას თანამწირველ მღვდლებთან ერთად ახალქალაქის და კუმურდოს მიტროპოლიტი მეუფე ნიკოლოზი

აღასრულებდა. ჩვენდა საიხარულოდ, წირვას ადგილობრივებთან ერთად მრავალი სტუმარიც ესწრებოდა, რომელთა უმეტესობაც თბილისიდან იყო. წირვის შემდეგ მეუფე ნიკოლოზმა ქადაგებაში გაიხსენა, როგორ ჩაეყარა საფუძველი, კათოლიკოს-პატრიარქის ლოცვა-კურთხევით, მღვდელმსახურთა წინამდღოლობით, მორწმუნეთა ჯგუფის მსვლელობას წმ. ნინოს გზით — ფარავნიდან მცხეთამდე. ამ მსვლელობას ჯვრითა და ხატებით კონკრეტული მიზანიც პქონდა: ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობაში ათეისტური იდეოლოგიის ბატონობის შედეგად მივიწყებული ქრისტიანული რწმენის აღდგენა-გაცოცხლება. ეს ტრადიცია, რომლის არსებობაც მეოთხედ საუკუნეს ითვლის, წელსაც გაგრძელდა. ახალქალაქისა და კუმურდოს მიტროპოლიტმა წმინდა ნინოს გზით მსვლელობის მონაწილენი, ძირითადად ახალგაზრდობა, სათითაოდ დალოცა. ისინი გზად ყველა ქართულ სოფლებში შევლენ, სადაც მღვდელმსახურები წირვა-ლოცვებსა და პარაკლისებს აღასრულებენ, მოსანათლავებს მონათლავენ და ჯვარდა-საწერებს ჯვარს დაწერენ.

აქ შევხედით ახალგაზრდა მასწავლებელს ნანა ხუფენიას, რომელიც პროექტით „ქართული ენა მომავალი წარმატებისათვის“ ახალქალაქის დემირჭიანის სახ. სომხურ სკოლაში თებერვლიდან ქართულ ენასა და ლიტერატურას ასწავლის. ამ ახალგაზრდა ქალბატონმა თავისი ეროვნული თვითშეგნებით, რომელიც სხვა ერების პატივისცემასა და სიყვარულს სრულიადაც არ გამორიცხავს, ძალიან კარგი შთაბეჭდილება დატოვა. საუბრისას მან სრულიად სამართლიანად შენიშნა, რომ, მას შემდეგ, რაც საქართველოს ამ მხარეში სომხური ენის რეგიონულ ენად გამოცხადებაზე დაიწყო საუბარი, მოსახლეობის ინტერესი ქართული ენის შესწავლისადმი შესამჩნევად შემცირდა. მისი აზრით, თვითონ ბავშვები კარგები არიან და თუ ქართული ენის შესწავლაში ჩამორჩებიან, ამის მიზეზი არა სახელმწიფო ენისადმი აგრესიული და მტრული დამოკიდებულებაა, არამედ ჩვეულებრივი ყმაწვილური სიზარმაცე, რაც, სამწუხაროდ, ხშირ შემთხვევაში არ ითქმის უფროსებზე. მაგალითად, სკოლის დირექტორმა არც მოწაფეთა სურვილი გაითვალისწინა და არც მათი შშობლების თანხმობა და ქართულის მასწავლებელს უფლება არ მისცა, წაეყვანა ისინი ექსკურსიაზე ახალციხის, ვარძისა და საფარის მონასტრების მოსანახულებლად. არადა ასეთი ექსკურსიები და მსგავსი ღონისძიებანი როგორ წაადგებოდა ახალგაზრდების იმ ქვეწის ღირსეულ მოქალაქეებად აღზრდის საქმეს, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ.

ქ-ნი ნანა ხუფენიას მსგავსად, ჩვენც ვფიქრობთ, რომ, მიუხედავად მრავალი ხელისშემძლელი პირობისა თუ ხელოვნურად შექმნილი დაბრკოლებისა, განხორციელება პროექტისა — „ქართული ენა მომავალი წარმატებისათვის“ ამ რეგიონის სომხურ სკოლებში აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს.

ფარავნის ტბიდან ახალქალაქამდე მხოლოდ ერთი, ისიც ნახევრად ქართული სოფელია შემორჩენილი — ხოსპით, რაც ამ შხარის ტრაგიკულ თავგადასავალზე მეტყველებს, ყველაზე სამწუხარო კი ისაა, რომ ამ ტრაგიკული ისტორიის შემოქმედნი უცხო მტრებზე მეტად პატივმოყვარე ქართველები იყენენ, რომელიც ხელისუფლებისა თუ სხეა მიწიერი პრივილეგიების შესანარჩუნებლად არც ერთმანეთს ინდობენ და არც ხალხს და სარწმუნოებრივ-ეროვნულ იდეალებსაც დაუფიქრებლად დალატობდნენ.

ხოსპითი პირველად წმ. გიორგის სახელობის დარბაზულ ტაძარს მივადექით. აქვე აღვნიშნავ არასპეციალისტის თვალით დანახულ ღირსებებს ჯავახეთის ძველი ტაძრებისა, რომელთა უმრავლესობაც დარბაზული სტილისაა, ე. წ. ბაზილიკებს წარმოადგენენ და ძალიან უხდებიან გეოგრაფიულ გარემოს — ზეგანის ვრცლად გადაჭიმულ აღპურ მდელოებსა და პორიზონტზე ზვიადად აღმართულ „დაბინდულ ქლიავისფერ“ (გალაკტიონი) მოებს. როგორც წესი, ეს ტაძრები კარგად გათლილი მოწითალო-მონაცრისფრო ქვებითაა მკვიდრად ნაგები. კედლების სისქე, ალბათ, ორი მიზეზით იყო განპირობებული; ჯავახეთის მკაცრი კლიმატით (ზამთარში აქ ყინვა 30, ხოლო ხანდახან 40°-საც აღწევს) და მტერთა ხშირი შემოსევებით.

წმ. გიორგის ბაზილიკას მდინარე ფარავნის, რომელიც სოფელს ორად ყოფს, მეორე ნაპირზე ფერდობზე აღმართული წმ. ნინოს სახელობის ასევე დარბაზული ტაძარი გადმოჰყურებს. ეს ტაძრები ტყუბის ცალებივით ჰგვანან ერთმანეთს და აქაურთა წარმოდგენით წმ. გიორგისა და წმ. ნინოს სულიერ დამმობას განასახიერებენ.

ისტორიული სამცხე-საათაბაგოს ოსმალო დამპყრობელთა მიერ ჩილდირის, ახალციხის საფაშოდ გადაქცევის შემდეგ სოფელ ხოსპით ახალქალაქის ბეგები ფალავანდიშვილები განაგებდნენ. ხოსპით მათ სააგარაკო ადგილად პქონიათ; ამიტომ აქ სასახლეც აუშენებიათ და მდ. ფარავანთან აუზიც მოუწყვიათ. რუსეთის მიერ ახალციხის საფაშოს საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ პატარა ხოსპითში, რომელიც დიდი ხოსპითს პირდაპირ, მდ. ფარავნის მეორე ნაპირზე მდებარეობდა, ვიღაც მარტუნის წინამდლოლობით თურქების ბაზონობას გამოქცეული სომხები შემოსახლდნენ და სოფელსაც მარტუნი დაარქვეს. შემდეგ ისინი თანდათანობით დიდ ხოსპითშიც შემოსახლდნენ. დღეს 30-35 ოჯახი მაინც იქნება და, რაც მთავარია, სოფლის საუკეთესო სავარგულები მათ ეკუთვნით. ცხრაკლასიანი სკოლა, რომელიც ფალავანდიშვილების ძველ სასახლეშია გახსნილი, ორენოვანია: ქართულ-სომხური, მაგრამ დირექტორი როგორც წესი, ყოველთვის სომებია.

სოფლის მკვიდრთაგან პირველად დახლოებით 10-12 წლის ბიჭები შემოგვედნენ: ზაქრო ურუმაშვილი და იროდიონ ვახტანგიშვილი. ბიჭებს

გამოვკითხეთ, სად უნდა გვენახა სოფლის თავკაცი, ან ქართული ენისა და ლიტერატურისა და ისტორიის მასწავლებლები, რომელთაც სოფლის დღევანდელი მდგომარეობის შესახებ შეეძლებოდათ საუბარი. გამოდგა, რომ არცერთი მათგანი ამ დროს სოფელში არ იმყოფებოდა. ზაქრომ და იროდიონმა თავის მხრივ მათემატიკის მასწავლებლის, ნინო ინასარიძის ნახვა შემოგვთავაზეს. ცოტა შევეყოფმანდით, რადგან დავეჭვდით მათემატიკის მასწავლებელს ექნებოდა თუ არა პასუხები იმ კითხვებზე, რომლებიც ჩვენ გვაინტერესებდა. ბიჭებმა ყოფმანი შეგვატყვეს და დაბეჯითებით გვითხრეს, რომ ნინო მასწავლებელმა უველაფერი იცოდა. ქ-ნ ნინოს შინ ვესტუმრეთ და მალევე დავრწმუნდით, რომ ბიჭები მართლები იყვნენ, ქ-ნმა ნინომ მშევნივრად იცის არა მხოლოდ ხოსპიცის ისტორია, არამედ სოფლის დღევანდელ მდგომარეობასაც ფხიზლად და ობიექტურად აფასებს. მან გულისტკივილით გვითხრა, რომ ხოსპიცი ქართულ სკოლას მოწაფეთა რიცხვის სიმცირის გამო დახურვა ემუქრებოდა. 44 მოწაფიდან სკოლას მხოლოდ 11 შემორჩა, დანარჩენები მშობლებმა, უკეთესი პირობების გამო, ახალქალაქის საშუალო სკოლაში გადაიყვანეს. ამგვარი გადაწყვეტილების მიღებაში მშობლებს ახალქალაქის ქართული სკოლის მესვეურებიც დაეხმარნენ ავტობუსის სპეციალური რეიის დაწესებით ყოველ დღლით ბავშვების წასაყვანად ხოსპიციან, რომელიც ახალქალაქს თითქმის ებმის. ქ-ნმა ნინომ იქვე განვიმარტა, რომ მისი გულისტკივილის მიზეზი არა სამსახურის დაკარგვაა, რადგან უკვე საპენსიო ასაკისაა, არამედ ქართული სკოლის მოსალოდნელი დახურვა, რასაც ადვილი შესაძლებელია, შედეგად ჯავახეთში კიდევ ერთი უძველესი ქართული სოფლის გაქრობა მოჰყვეს.

სკოლის პრობლემებზე საუბრისას ქ-ნი ნინო ე. წ. სასკოლო რეფორმასაც შეეხო და ზუსტად განვიმარტა, რატომ დაწია რეფორმის შედეგად მიღებულმა პროგრამამ მათემატიკის ცოდნის დონე სკოლებში. თუ ადრე მათემატიკური საგნების შესწავლას მოწაფე არითმეტიკით იწყებდა, რომელიც მას უფრო რთული მათემატიკური საგნების, მაგალითად, ალგებრის შესასწავლად, ამზადებდა, ახლა ყველაფერი ერთ საგანშია გაერთიანებული, რის შედეგადაც, უკეთეს შემთხვევაში, მოწაფე მათემატიკაში არა საფუძვლიან, არამედ ზერელე, ინფორმაციულ ცოდნას იღებს. ვკეთებდით ქ-ნ ნინოს და ვფიქრობდით, რომ სასკოლო პროგრამებს სწორედ ასეთი, თავიანთი საგნების მცოდნე, გამოცდილი და, რაც მთავარია, ახალგაზრდობასა და შესაბამისად ერთის მომავალზე შერუნველი პედაგოგები უნდა აღვენდნენ.

ხოსპიცი ქართული მოსახლეობა ძირითადად ადგილობრივია: გვარამაძეები, ოსიძეები, მურმანიშვილები, ვახტანგიშვილები, ზაზაძეები, ფავრულიშვილები... მათმა წინაპრებმა შეუძლებელი შეძლეს, თანამომმების დიდი ნაწილისგან განსხვავებით, თავის გადასარჩნად არც გამაპმადიანებულან და გამაპმადიანების შიშით არც დანარჩენ საქართველოში

გადახვეწილან. მხოლოდ რწმუნის სიმტკიცითა და მისით გამოწვეული ღმრთის განსაკუთრებული წყალობით თუ აისწება ის, რომ მათ ოშალ-თა ბატონობის გაუსაძლის პირობებში სარწმუნოება მშობლიური მხარის დაუთმობლად შეინარჩუნეს.

მადლობა ღმერთს, რომ ხოსპიოში წმინდა გიორგის სახელობის ტაძ-არი მოქმედია და აქ წირვა-ლოცვას ეპარქიის მღვდელი მამა ალექსანდრე (ქასრაშვილი) აღასრულებს.

ახალქალაქში ჩასულებს სწორედ მამა ალექსანდრემ გვიმასპინძლა. უწი-ნარესად ზოსიმე კუმურდოლების სახელობის სკოლა-პანსიონს ვესტურეთ, რომლის დირექტორიც მამა ალექსანდრე ბრძანდება. სასწავლებელში ახ-ალგაზრდები ძირითადად ორ პროფესიას ეუფლებან: ხელსაქმეს (შმრალი თექა, ფარდაგების ქსოვა) და ფოტოსა და საოპერატორო-სამონტაჟო ხე-ლოვნებას. სკოლაში ამ ორი პროფესიის შესასწავლად ყოველგვარი პირობაა შექმნილი. საქსოვი დაზები გერმანელებმა ჩამოუტანეს და დაუმონტაჟეს კიდეც. სასწავლებელთან პანსიონის არსებობა ზემოხსენებულ ხელობათა დაუფლების საშუალებას ახალქალაქიდან დაშორებული სოფლების ახალ-გაზრდობასაც აძლევს. სკოლის მოწაფეთა ნამუშევართა გამოფენის დათვა-ლიერებამ (თექის პანობი, ჩანთები, სათამაშოები, ჯვჯიმები) დიდი სიხარუ-ლი განვითარებინა. კარგია, როცა ახალგაზრდობა წინაპართა ჭრადიციების დაცვისა და გაგრძელების სულისკვეთებით იზრდება.

რაც შეეხება ახალქალაქის ი. ჭავჭავაძის სახ. უმაღლეს საერო სასწავ-ლებელს „ცოდნას“, რომელიც ხან ინსტიტუტად იხსენიება და ხანაც საერ-თაშორისო უნივერსიტეტად (დირექტორი ჯემა კაროიანი), ისეთ შენობაშია მოთავსებული, რომელიც ვერანაირ მოთხოვნებს იმისათვის, რომ მასში ინსტიტუტი თუ უნივერსიტეტი ფუნქციონირებდეს, ვერ აკმაყოფილებს. როგორც აგვინსნეს, იგი თბილისის ამავე სახელწოდების უნივერსიტე-ტის (?) ფილიალს წარმოადგენს და მხოლოდ პირველკურსელები ჰყავს, რომელიც, სწავლას მეორე კურსიდან თითქოს თბილისში, ძირითად სას-წავლებელში აგრძელებენ. ჩვენ არ გვიცდია გავრკეულიყავით ამ გაუგე-ბარ სიტუაციაში („ცოდნის“ დირექტორი ჯემა კაროიანი ხელისუფლების უფრადდებობისა და ახალციხის ქართული უნივერსიტეტის მხრიდან მტრულ დამოკიდებულებაზე ჩივის, ხოლო უნივერსიტეტის თანამშრომ-ლები ამ სასწავლებლის ფაქტობრივად არარსებობაზე ლაპარაკობენ), რადგან ეს ჩვენს კომპეტენციას სცილდებოდა. ამ მართლაც გაუგებარი სიტუაციის გარკვევით, აღბათ, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო უნდა დაინტერესდეს.

ახალქალაქის საშუალო ქართული სკოლის დირექტორის ქ-ნი ლეიილა ჭინჭარაულის მიწვევით ჩვენ ეს სკოლაც მოვინაზულეთ. ამ რამდენიმე ხნის წინ სკოლის ძველი შენობა დაანგრიეს და მის ადგილზე ახალი ააგეს.

სკოლა ნათელი საკლასო ოთახებით, ფართო დერეფნებით, თანამედროვე სასკოლო ინვენტარითა და გამართული სანტექნიკით მართლაც სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ტოვებს. სასიამოვნო შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენზე სასკოლო ბიბლიოთეკამაც, თუმცა კითხვები მაინც გაგვიჩნდა: რამდენად შეეფერება ძირითადად შუშისაგან აგებული შენობა ჯავახეთის მკაცრსა და ყინვიან ზამთარს და როგორ იმოქმედდებს ამ სკოლაში შექმნილი მიმზიდველი პირობები ახალქალაქთან შედარებით ახლომდებარე ქართულ სოფლებში სკოლებისა და საერთოდ, ამ სოფლების მომავალზე.

ჩვენ თავავანი ვეცით მაცხოვრის ტურინის სუდარის ასლს, რომელიც ცალკე შენობაშია დაბრძანებული და ახალქალაქისა და კუმურდოს საკათედრო ტაძარში დავესწარით ლოცვას, რომელიც მამა ალექსანდრემ აღას-რულა. ლოცვის შემდეგ მამა ალექსანდრე წმ. ნინოს სახელობის დაუსწრებელ უმაღლეს სასწავლებელში შეგვიძლვა, რომლის რექტორიც თავად ეპარქიის მმართველი მღვდელმთავარი ბრძანდება. აქ წელიწადში სამოთხვერ ლექციებს ღმრთისმეტყველებასა და მის მონათესავე საგნებში მსმენელებს ქართველ პედაგოგებთან ერთად რუსეთის უმაღლესი სასულიერი სასწავლებლებიდან მოწვეული ცნობილი პროფესორ-მასწავლებლებიც უკითხავენ. არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ სასწავლებელში, საყოფაცხოვრებო პირობების თვალსაზრისით, როგორც პედაგოგების, ასე მსმენელებისთვისაც სრული კომფორტია შექმნილი, რაშიც ჩვენ თავად დავრწმუნდით, როცა მეუფე ნიკოლოზის თავაზიანი შემოთავაზებით, დამეარა ახალქალაქის სასტუმროში, არამედ აქ გავათხეთ.

ჯავახეთში ყოფნის პირველი დღე ეპარქიის რეზიდენციაში გახსნილი მუზეუმის, რომელსაც მასში წარმოდგენილი საინტერესო და უჩვეულო ექსპონატების გამო სახელმწიფომ მუზეუმის სტატუსი ოფიციალურად მიანიჭა, დათვალიერებითა და მეუფე ნიკოლოზის მიერ ჩვენთვის გაწეული არაორდინალური გამასპინძლებით დასრულდა.

კვირა დილით, წმ. ნინოს მშობელთა — ღირსთა ზაბულონისა და სოსანას მოსახსენებელ დღეს, საკათედრო ტაძარში წირვა მამა ალექსანდრესთან ერთად ჩვენი ექსპედიციის წევრმა, ვაკის წმ. სამების დეკანოზმა მამა თეიმურაზმა (ბარაბაძე) აღასრულა. წირვის შემდეგ რეზიდენციაში საუზმით გაგვიმასპინძლდნენ და გზაზე დამდგარნი მამა ალექსანდრემ გამოგვაცილა.

შთაბეჭდილება ჭეშმარიტად ქრისტიანი მოძღვრისა, რომელიც ჩვენზე მამა ალექსანდრემ დატოვა, ჯავახეთის სოფლებში მოგზაურობამ კიდევ უფრო განგვიმტკიცა. გარდა ხოსპიტის კიდევ რამდენიმე სოფელში მოვისმინეთ მისი სახელი როგორც წირვა-ლოცვის ჩამტარებელისა. ძნელი მისახვედრი არაა, რომ თბილისის მკვიდრი ამ ახალგაზრდა კაცისათვის, რომელიც უკვე ოთხი შვილის მამაა, (თუმცა ამის შესახებ თვითონ სი-

ტექნიკური კი არ უფრო მაღალი არ იქნებოდა დედაქალაქის დატოვება და მღვდელმშვიდის ხურად საქართველოს იმ მხარეში წასკლა, სადაც ყველა პრობლემა, რომელიც დღეს ქვეყნის წინაშე დგას, განსაკუთრებით მტკიცნეულად იგრძნობა.

მიუხედავად იმისა, რომ კვირადღე იყო, სოფელ პტერაში, რადგან ახალქალაქიდან დაურეკეს და ჩვენი ჩასკლის შესახებ აცნობეს, სკოლაში რამდენიმე მასწავლებელი გველოდებოდა. სოფელში 78 ოჯახი ცხოვრობს; აქედან 38 ადგილობრივია, ხოლო ორმოცი 1989 წელს აჭარიდან გადმოსახლებული. პტერას ცხრაკლასიანი სკოლის შენობა, გარდა იმისა, რომ ნგრევის პირასაა მისული, ვერც ცხრა კლასს იტევს, რადგან მხოლოდ ხუთი სასკოლო ოთახი აქვს. ამიტომ იძულებული არიან ორ ცვლად იმუშაონ. შეეფერება თუ არა ის ხუთი საკლასო ოთახიც მოზარდების სასწავლო დაწესებულებას, ეს თავად მკითხველმა განსაჯოს იმ ფოტოს მიხედვით, რომელიც ჩვენი ექსპედიციის წევრებმა გადაიღეს. სივიწროვე იმითაც იგრძნობა, რომ ე. წ. სასკოლო ბიბლიოთეკა, რომელიც მხოლოდ რამდენიმე ათეული წიგნისაგან შეღება, სამასწავლებლოშია მოთავსებული.

სკოლის დირექტორს ქ-ნ ირმა ტაბატაძეს, რომელიც ამ დროს სოფელში არ იმყოფებოდა, ვერ შევხვდით, მაგრამ არა მხოლოდ სკოლის, არამედ საერთოდ სოფლის პრობლემებზე, დაწყებითი კლასების მასწავლებლების, ქალბატონების ჯულიეტა გვარამაძისა და ელზა შანიძის მონათხრობით, სრულიად ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნა. სასკოლო სახელმძღვანელოების განსაკუთრებული სიძვირის გამო, ოჯახებს, რომელთაც ეკონომიკურად უჭირთ, მათი შეძენა არ შეუძლიათ. ამიტომ უფასო სახელმძღვანელოები დიდი დახმარება იქნებოდა მათთვის. არ ვარგა სოფელთან მისასვლელი გზა, მაგრამ, რაც ყველაზე მთავარია, მეზობელი სომხური სოფლებისგან განსხვავებით, არა აქვთ გაზი. ქ-ნი ელზა მამა-პაპათა სარწმუნოებაზე დაბრუნებული აჭარელია, მრავალშვილიანი დედა, ამიტომ იმის გამოც წუხეს, რომ არ ჰყავთ მღვდელი, რომელიც წმ. გიორგის სახელობის ბაზილიკაში, რომელიც ამ სოფელში დგას, წირვა-ლოცვას ჩატარებდა და სოფელს ქრისტიანული წესით (ნათლობა, ჯვრისწერა, პარაკლისი, პანაშვიდი) ცხოვრებაში შეუწყობდა ხელს. ისევ მამა აღექსანდრეს იმედად არიან, მაგრამ იგი რამდენ სოფელს უხდა გასწვდეს, რომელთაც იგივე პრობლემა აქვთ.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ქალბატონებმა მომავალში საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების იმედიც გამოხატეს, რისი საფუძველიც წელს გაზაფხულზე დარიგებული ვაუზერები გახდა, რომელთა საშუალებითაც მიწის დახვნა და სოფლის მეურნეობისათვის აუცილებელი იარაღების შეძენა შეძლეს.

ზუნჩხაში საშუალო სკოლის დირექტორი, პროფესიით ფილოლოგი ემ-

ზარ პაპიძე დაგვხვდა. ბ-ნი ემზარი ჯავახეთში 1989 წელს გაღმოსახლებულ იმ აჭარელთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელმაც ძალით წართმეული სარწმუნოება დაიბრუნა. იგი მონათლული და ჯვარდაწერილია. ჩუნჩხის საშუალო სკოლის შენობა ნახევარ საუკუნეზე მეტი წესის წინ საბავშვო ბალისთვის ააშენეს. 1989 წელს ჩამოსახლებულ აჭარელთა ხარჯზე მოწაფეთა გაზრდილი რიცხვის გამო, სკოლის გვერდით დამხმარე ნაგებობად ფინანსი სახლი ააგეს, რომელსაც მიუხედავად იმისა, რომ მართლაც სავალო მდგრმარეობაშია, დღეს საკლასო ოთახებად იყენებენ (ბუნებრივია, 88 მოწაფეს საბავშვო ბალად აგებული შენობა ვერ დაიტევს). ბ-ნი ემზარი უკვე ექვსი წელია, რაც ამ სკოლის დირექტორია. ამ რამდენიმე წლის წინ, სასკოლო ნაგებობათა სურათებით, განათლების სამინისტროს ჩააკითხა. იქ სოფლის ხედები მოიწონეს, რა ლამაზიაო. მერე თითქოს 2011 წელს ასაშენებელ სკოლათა რიცხვში შეიტანეს, მაგრამ საბოლოოდ რემონტის თანხაც კი არ გამოუვეს. სკოლისთვის კოსმეტიკური რემონტის გაკეთებას თვითონ თანამშრომლები ცდილობენ. არც ბიბლიოთეკარი ჰყავთ და არც ბიბლიოთეკისთვის გამოყოფილი შესაფერისი ფართი. ქვეყანაში პოლიტიკური ვითარების შეცვლა ჯერჯერობით მხოლოდ მასწავლებლთა (მათი რიცხვი 19-ია) ხელფასებზე აისახა: ველაზე მცირე ხელფასი 350 ლარია.

მიუხედავად ზემოთ აღწერილი პირობებისა, ჩუნჩხის სკოლადამთავრებულთა საკმაოდ დიდი ნაწილი ყოველ წელს უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის გასაგრძელებლად საერთო ეროვნულ გამოცდებს წარმატებით აბარებს. ეს, ალბათ, განათლებისკენ იმ განსაკუთრებული სწავლის გამოძილია, რომელიც საქართველოს ამ მხარეს ოდითგანვე ახასიათებდა და რომელი ნიშნითაც ჩვენი სამშობლოს ცალკეული კუთხეების დახასიათებისას გრიგოლ ობელიანმა მესხეთი გამოყო: „მესხი სწავლითა ქებული“.

ბ-ნ ემზარის იმედი აქვს, რომ შეცვლილ პოლიტიკურ ვითარებაში განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში ჩუნჩხელ ბავშვთა გასაჭირო გულისხმიერებით მოეკიდებიან და უახლოეს მომავალში ახალი სასწავლო წლის დაწევებას ისინიც ახალ შენობაში იზიდებენ.

ვფიქრობთ, „სამი საუნჯის“ მკითხველებისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება შთაბეჭდილება, რომელიც პტენასა და ჩუნჩხის სკოლებმა, და საერთოდ, ჯავახეთის ქართული სოფლების ყოფამ ჩვენი ექსპედიციის საპატიო წევრებზე — 10 წლის მაკრინესა და 12 წლის ცოტნებზე დატოვეს, რომელსაც აქვე შემოგთავაზებთ.

„მე ვნახე სკოლები, სადაც ბავშვები ზამთარში, ალბათ, სიცივისაგან იყინებიან. მათი სკოლები, შეიძლება ცუდი შედარება იყოს, მაგრამ მაიც ვიტყვი, ჰყვანან ბოსელს, სადაც წესიერი და შეძლებული კაცი ძროხასაც კი არ შეუშვებდა. მე ვნახე ბავშვები, რომელთაც ერთი მუჭა კამფეტები ისე გაუხარდათ, რომ სიხარულისაგან ცას ეწივნენ. ვნახე კაცი, რომელსაც

ქართველების ნახვა ისე გაუხარდა, რომ შზად იყო სასწრაფოდ ცხვრით გაგვმასპინძლებოდა. ეს იყო თემო მოსიძე, რომელიც რვა დედმამიშვილი-დან ერთი შერჩა სოფელს და თქვა, რომ სანამ ცოცხალი იყო მშობლიურ მიწას არ მიატოვებდა. მე ვნახე მხარე, სადაც ქართველებზე უკეთ სხვები ცხოვრობენ. საქართველომ უკვე ბევრი მიწა-წყალი დაკარგა და სანამ ეს ულამაზესი მხარეც არ დაგვიკარგავს, ვუშველოთ და გადავარჩინოთ ჯავახეთი“ (ცოტნე მაჭარაშვილი).

„ჩვენ ვნახეთ კუმურღოს ტაძარი, რომელსაც გუმბათი არ ჰქონდა, რადგან რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ბომბი დაეცა და მთლიანად ჩამოინგრა. თურქებმა ბომბი, ალბათ, განგებ ესროლეს, რომ ქართველებს ტაძარში ვედარ ელოცათ.

როცა სოფლებში ჩამოსახლებულ აჭარლებს ვხვდებოდით, მებადებოდა კითხვა, რატომ არ უბრუნდებიან ისინი ქრისტიანობას?

არ დამაგიწყვდება, როგორ უხაროდათ ჩვენი დანახვა, არა ერთსა და ორს, არამედ ყველას, ალბათ, იმიტომ რომ ჯავახეთის ქართულ სოფლებში იშვიათად თუ ჩადის ვინმე მათ მოსაკითხად...“ (მაკრინე მაჭარაშვილი).

სკოლის დირექტორმა სოფლის სხვა პრობლემებიც გაგვაცნო, რომელთა მოგვარებაც აქაურთა სასიცოცხლო ინტერესს შეადგენს. სოფელს არც გაზი აქვს და არც წყალი, მაგრამ განსაკუთრებით მტკიცნეულად მაინც უწყლობას განიცდიან. წყალმა, რომელიც არაგვადან მოდის (დღეს იქ სომხები ცხოვრობენ), ვიდრე ჩუნჩხამდე მოაღწევს რვა სომხური სოფელი უნდა გამოიაროს, რომელთა მკვიდრნიც მიღების გატეხვასა და წყლის მოპარვას არ თაკილობენ.

ამ გაზაფხულზე სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისათვის ვაუჩერების დარიგებით, როგორც ბ-ნმა ეშარმა გვითხრა, ჩუნჩხელებმა დიდი შვება იგრძნეს და იმედიც გაუჩნდათ იმისა, რომ ახალი მთავრობა უფრადლებოდ არც მათ სხვა სასიცოცხლო პრობლემებს დატოვებს და მათ მოგვარებაზეც იზრუნებს. ერთგვარი შვება თვითონ დირექტორმაც იგრძნო. თუ ადრე ახალქალაქის რესურსცენტრში, რომელშიც რვა ქართული სკოლა შედის, თათბირი მხოლოდ მისთვის გაუგებარ სომხურ ენაზე იმართებოდა და ამიტომ არც ესწრებოდა, ახლა თათბირები ქართულსა და რუსულ ენებზე ტარდება. თვითონ რესურსცენტრის უფროსმა ნარსის კარაპეტიანმა ქართული ისე კარგად იცის, რომ ზოგჯერ ქართველებსაც უსწორებს. მის ოჯახს სახელმწიფო ენისადმი პატივისცემა ტრადიციულად მოსდგამს. ქართული მეორე შშობლიურ ენად მიაჩნდა ნარსის მამას, არსენ კარაპეტიანს, რომელიც ქართული სკოლის დირექტორი იყო და ამ ენაზე ლექსებსაც კი წერდა, და შვილს ნარსის, რომელიც ნინოწმინდის პოლიციის უფროსია.

ემზარ პაპიძის, ამ ახალგაზრდა კაცის გაცნობამ და მასთან საუბარმა იმედი ჩვენც გაგვიჩინა იმედი იმისა, რომ საქართველოში ყველგან შეხ-

ვდებით ადამიანებს, რომელნიც არა მხოლოდ პირადი, არამედ საქვეყნო ინტერესებით ცხოვრობენ და შრომობენ.

ჩუჩხიძიდან კუმურდოსაკენ გავეშურეთ. მართალია, დღეს იქ არცერთი ქართული ოჯახი არ ცხოვრობს, მაგრამ ჯავახეთიდან კუმურდოს სახელგანთქმული ტაძრის მოულოცველად წამოსვლა, მით უმეტეს, რომ ექსპედიციის წევრთა უმრავლესობას ის ნანახი არ ჰქონდა, არ გვინდოდა. ქართული ხუროთმძღვრების შშვენება და სიამაყე, ქართული წარწერებით ყველაზე უხვად დამშვენებული, რუსეთ-თურქეთის ომის დროს თურქული ყუმბარით გუმბათმოგლეჯილი, მაინც წელგამართული დგას ჩვენი წინაპრებისათვის ღმრთისგან მიმაღლებულ განსაკუთრებული შემოქმედებითი ნიჭისა და მაღალი გემოვნების უტყუარ დასტურად. აქაურთა მხრიდან ტაძრისადმი გულგრილი დამოკიდებულების სანაცვლოდ, რაზეც მისი ჭინჭარმოდებული კედლები, აქა-იქ მიმოფანტული, ჩამოცვენილი ჩუქურთმიანი ქები და მოუვლელი ეზო მეტყველებს, ტაძარს დიდებულ იერს მორდვეული გუმბათიდან მომზირალი ლურჯი, ის ღრმა ზეცა უნარჩუნებს, რომლის ქვეშაც საბოლოო სამკვიდროს ერცერთი მტრად მოსული ვერ პპოვებს (ანა კალანდაძე).

კუმურდოდან გასულებმა ვრცლად გადაჭიმულ ველ-მინდვრებიდან ოკამისკენ მიმავალ გზაზე გასასვლელად საკმაოდ ბევრი დრო დავკარგეთ. ოკამში, სადაც 50 კომლამდე ადგილობრივი ოჯახია (ხუციშვილები, ალექსიშვილები, მიქელაძეები, ოქროაძეები) და ამდენივე სომეხი და ჩამოსახლებული აჭარელი (კახაძეები, შავაძეები, ხმალაძეები, იაკობიძეები, ართმელაძეები, პაქსაძეები, ხოზრევანიძეები), ქართული საშუალო სკოლაც (70-მდე მოწაფე) აქვთ და სომხურიც. ქართულ სკოლას ახალი შენობაც აუშენეს, მაგრამ სოფელში ახალი შენობით მაინცადამაინც კმაყოფილნი არ არიან, რადგან იგი ხისაა და ამდენად ჯავახეთის მკაცრი კლიმატისათვის, განსაკუთრებით ზამთარში, შეუფერებელი. მართალია, უწყლობას და უშუქობას აქაც უჩივიან, მაგრამ ოკამელებს, განსაკუთრებით ნაკვეთების სიმცირე აწუხებთ. ამ მხარეში, სადაც სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგი მესაქონლეობაა, ორი და ორნახევარი ჰქექტარი მიწა თითქმის სიღატაკეს ნიშნავს. როგორც აგვისხნეს, თითოს ხუთ-ხუთი ჰქექტარი მაინც უნდა ჰქონდეს, რომ ცხოვრებისთვის ნორმალური პირობები შეიიქმნას.

რადგან საღამო ახლოვდებოდა, ხოლო მანქანები უგზოობის გამო სწრაფად ვერ მოძრაობდნენ, ექსპედიციის წევრების ნაწილი ოკამში, ქართული სკოლის შენობასთან დავტოვეთ, ხოლო დანარჩენებმა აზმანასაკენ გზა ჯიპით გავაგრძელეთ. სოფელში 60-მდე ქართული ოჯახია, რომელთაგან ადგილობრივი და ქრისტიანული მხოლოდ ერთია — მზა მიქელაძისა და მიშა ნათენაძის. ბოლო ხანებში სომხებმა აზმანასაც მიაკითხეს და ახლა მათი ოჯახების რიცხვი 14-ს აღწევს. 3-4 წლის წინ მათ სოფლიდან

ჩამოსახლებული აჭარლების გაყრაც კი მოინდომეს იმ მიზეზით, რომ ეს მათი მიწა-წყალი იყო. ადგილობრივებს მეზობელი სომხური სოფლებიდან ავტომატებით შეიარაღებულებიც წამოეშველნენ, მაგრამ, ღმრთის წყალობით, მიზანს ვერ მიაღწიეს. მართალია, სოფელში საშუალო სკოლა აქვთ, მაგრამ ყველა კლასი — არა, რადგან სულ 12 მოწაფე ჰყავთ. საშე ისაა, რომ აჭარელთა უმრავლესობა თავს აქაურ მკვიდრად არ თვლის, ამიტომ აზმანაში სასაფლაო არ აქვთ, გარდაცვლილებს, ისევე როგორც ოკამელები, აჭარაში მიასვერებენ და ბავშვებიც სასწავლებლად ზულოში მიჰყავთ. ოკამისა და აზმანას აჭარელი მოსახლეობა მუსულმანურ რელიგიას ისე მტკიცედ იცავს, რომ ოკამში ჯამეს გახსნაც კი მოინდომეს, მაგრამ ჯერჯერობით ვერ შეძლეს, რადგან სომხური მოსახლეობის წინააღმდეგობას წააწყდნენ. რაც შეეხება მკვიდრ მართლმადიდებელ ქრისტიანებს, მათი რელიგიური მოთხოვნილებანი დღემდე დაუკმაყოფილებელი რჩება.

2002 წელს მზია მიქალაძემ, რომელიც დაწყებითი კლასების მასწავლებელია (ბარემ აქვე აღვნიშნავთ, რომ სკოლა კერძო სახლშია გახსნილი) და მისმა მეუღლებ ძეგლთა დაცვის სამმართველოს სოფელში მართლმადიდებლური ტაძრის აღდგენის თხოვნით მიმართეს. მათ მოთხოვნას მხარი აჭარლებმაც დაუჭირეს. ტაძარი მართლაც აღდგა და როგორც ჩვენ ვიხილეთ, შშენივრად გამოიყურება, მაგრამ დაკეტილია და უმოქმედო, რადგან დღემდე უკურთხებელია. მისი კურთხევისა და გახსნის თხოვნით ოჯახი აპირებს საპატრიარქოს მიმართოს. ქ-ნ მზიას და მის მეუღლეს ჯვარი აქვთ დასაწერი, მაგრამ ამ ტაძრის კურთხევასა და გახსნას ელოდებიან, რადგან დიდი სურვილი აქვთ ჯვრისწერა მათსავე სოფელში აღსრულდეს. თუ აქაურ ქრისტიან ქართველებს ერთი მოძღვარიც არ გვეყოლება, ნაკურთხ ტაძარში სანთლებს მაინც ავანთებთო, — გვითხრა ქ-მა მზიამ.

მზია მიქელაძისა და მიშა ნათენაძის ოჯახი მრავლისეტყველი მაგალითია იმ ქართველებისათვის, რომელთაც საქვეფნო საქმეებისათვის ერთი ნაბიჯის გადადებაც კი არ უნდათ ისე, თუ მათი სახელი არ წარმოჩნდება და იმ ქართველებისთვისაც, რომელთაც სამშობლოს სამსახური მხოლოდ დიდ-დიდთა საქმეთა აღსრულებით წარმოუდგენიათ და ავიწყდებათ, ან არ იცაიან, რას ბრძანებს უფალი: კეთილ მონათ სახიერო და სარწმუნო! მცირედსა ზედა სარწმუნო იქმნენ, მრავალსა ზედა დაგადგინო შენ (მთ. XXV, 23).

აფნიაში პირველად პატარა და-ძმა, მიხეილ და თამარ ხუციშვილები შემოგვხდნენ, როცა ბავშვებს ვკითხეთ, სად შეიძლებოდა სკოლის დირექტორის ან რომელიმე მასწავლებლის ნახვა, მორიდებით იქვე მახლობლად ნაკვეთში მომუშავე ახალგაზრდა კაცზე მიგვითითეს, რომელიც მათი მამა, ისტორია-გეოგრაფიის მასწავლებელი ვეფხვია ხუციშვილი აღმოჩნდა. ვეფხვიამ, რომელსაც ახალციხის უნივერსიტეტი აქვს დამთავრებული, მაშინვე იცნო ჩვენი ექსპედიციის ერთ-ერთი წევრი, ამავე უნივერსიტე-

ტის პროფესორი, ისტორიკოსი ქ-ნი თინა იველაშვილი და მასთან მოულოდნელი შეხვედრით გამოწვეული სიხარული გულწრფელად გამოხატა. ვეფხვიასაგან შევიტვეთ, რომ სოფელში 35 ოჯახი ცხოვრობს, რომელთაგან უმეტესობა ჩამოსახლებული აჭარლებია. ცხრაკლასიან სკოლაში, რომელიც უვარგისი ხის ფინურ შენობაშია მოთავსებული, 23 მოწავლე სწავლობს. ვაუჩერების დარიგებით ახალი მთავრობისაგან ზრუნვა აფინაშიც იგრძნეს; ამ მხარის უკვე ჩამოთვლილ ქართულ სოფლებთა მსგავსად, უგზობა, უგაზობა და უწყლობა აქაურთაც აწუხებთ.

სოფელში VIII საუკუნის ნატაძრალზე XV საუკუნეში აგებული წმ. დემეტრეს სახელობის ეკლესია დგას, რომელშიც წირვა შეიძლება ორ-სამ კვირაში ერთხელ ჩატარდეს, მაშინ, როცა მეზობელ გოგაშენში წმ. გიორგის სახელობის ტაძარში წირვა-ღლოცვის ჩასატარებლად მამა ცოტნე და მამა დავითი თბილისიდან ამოდიან.

გოგაშენში შესულებს თვალში გვეცა ერთად თავმოყრილი სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკა და მართლაც კაპიტალური, ახლად გარემონტებული საშუალო სკოლის შენობა. ჯავახეთის ამ ერთ-ერთ უძველეს სოფელში 70-მდე კომლი ცხოვრობს, ძირითადად ადგილობრივები: გოხაძეები, ნათენაძეები, ხოსტაშვილები, ბერიძეები, თაქთაქაძეები, ხუციშვილები. ჩამოსახლებული აჭარლებიდან შხოლოდ სამი ოჯახი დარჩა, დანარჩენები უკან დაბრუნდნენ. სოფელს შესანიშნავი მდებარეობა აქვს. ჯავახეთის ზეგნიდან ის მტკვრის ულამაზეს ხეობას და მდინარის მოპირდაპირე ნაპირას, მთის კალთაზე კლდეში ნაკვეთ ლიდებულ ქალაქს — ვარძიას გადაჭყურებს. სკოლის კარგ შენობასთან ერთად გოგაშენებულებს კარგი საბანკეტო დარბაზიც აქვთ, მაგრამ უგაზობასა და უწყლობას აქაც ისევე უჩივიან, როგორც ჯავახეთის თითქმის ყველა ქართულ სოფელში.

გოგაშენში ვერც ვეფხვია ხუციშვილის დის, ქ-ნი ლალი გოხაძის გულწრფელად შემოთავაზებული მასპინძლობა მივიღეთ და ვერც აფნიერი თემო მოსიძისა, რომელიც დარჩენას გულით გვევედრებოდა და გვპირდებოდა, რომ ბატქნით გამასპინძლებისთვის ლიდხანს არ გვალოდინებდა (სხვათა შორის თემო მოსიძე რვა და-ძმიდან ყველაზე უმცროსია, რომელმაც უფროსებისაგან განსხვავებით, მამა-პაპათა სამკვიდრებელს ვერ უდალატა და სოფელი ვერ მიატოვა) რაღაც ჯავახეთის ზეგანზე საღამოს ბინდი წვებოდა, უგზობას ტრაფარეტების არარსებობაც დაემატებოდა და შეიძლებოდა უკან დაბრუნებისას დამის სიბნელეში გზა ვერ გაგვეგნო და ნინოწმინდისკენ მიმავალ ტრასაზე ვერ გავსულიყავით.

ასე რომ, ორი დღე ჯავახეთის ყველა ქართული სოფლის მოსანახულებლად საკმარისი არ გამოდგა და თბილისში იმ გადაწყვეტილებით დავბრუნდით, რომ დარჩენილ სოფლებს უახლოეს შაბათ-კვირას ვესტურებოდით.

კვირას 15 ივნისს ჯავახეთში ისევ გავემგზავრეთ. ამჯერად მხოლოდ ერთი დღით. ფოკაში წმ. ნინოს სახელობის შშენიერი ძეელი ტაძრისა და მისივე სახელობის დედათა მონასტრის მოსანახულებლად შევიარეთ. დედა შემანიერად ტაძრის კარები გაგვიღო და მისი მოლოცვის საშუალება მოგვცა. ტაძრის ინტერიერს აქური დედების მიერ ტიხრული მინანქრით შექმნილი ხატები ამშვენებს. რაც შეეხება ფერწერულ ხატებს, მონასტერი მათ ათონის წმ. მთის ბერებს უკვეთავს და იქიდან იღებს.

როგორც დედა შუმანიკმა გვითხრა, თუმცა თავდაპირველად გაუჭირდათ, მაგრამ შემდეგ სომხები თანდათანობით შეეჩივინენ სოფლის შუაღულში ქართული მონასტრის არსებობას და ახლა მათთან საკმაოდ კარგი და მშვიდი ურთიერთობა აქვთ. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველების მხრიდან ეროვნული ინტერესების ყოველგვარ გამოვლინებას მწვავე რეაქციით პასუხობენ და მშვიდობიანი ურთიერთობაც საფრთხის ქვეშ დგება.

ამ მხარისათვის დამახასიათებელი დიდოვლიანობისა და მკაცრი ყინვების გამო, მონასტერი თითქმის რვა თვის განმავლობაში გარე სამყაროს მოწყვეტილია, მაგრამ დედებმა კარგად იციან მათი მონასტრის მნიშვნელობა არა მხოლოდ ჯავახეთის, არამედ მთელი საქართველოსათვის და ეს შეგნებაც ეხმარებათ, რომ ხანგრძლივი ზამთარი ლოცვასა და შრომაში უღრული ინველად გალიონ.

პირველად სპასოვგას ვესტუმრეთ. სოფელს დღემდე დუხობორების მიერ შერქმეული სახელი შერჩა, რომელიც აქ XIX საუკუნეში რუსეთიდან გადმოასახლეს და XX საუკუნის ბოლოს წავიდნენ. სპასოვგაში 63 ოჯახი ცხოვრობს, მათგან 45 ქართულია, 17 სომხური, ხოლო ერთი დუხობორების. ქართულ ოჯახებს ძირითადად აჭარიდან ჩამოისახლებულები შეადგენენ. მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმსარებელი მხოლოდ ორი ოჯახია. სახლები აჭარლებისთვის სოფლიდან წასული დუხობორებისაგან ძირითადად მერაბ კოსტავას ფონდს შეუსყიდა 1989-90 წლებში, 2000 წელს 10-12 ოჯახისთვის სახლები ედუარდ შევარდნაძის ფონდის მიერაც იქნა შესყიდული.

სოფელს აქვს ქართული საშუალო სკოლა, რომელშიც 70-მდე მოწაფე სწავლობს. როგორც სოფლის ცენტრში თავშეყრილმა ქართველებმა გვითხრეს, ვაუჩერები აქ მხოლოდ მოსახლეობის 30%-მა მიიღო, რადგან ისინი, ვისაც ხუთ ჰექტარზე მეტი მიწა აღმოაჩნდა, ფერმერთა სიაში შეიტანეს. როგორც ჯავახეთის სხვა სოფლებში, აქაც გლეხი, რომელსაც მხოლოდ 2-2,5 ჰექტარი მიწა აქვს, ღარიბია და იძულებულია სხვა სოფლებში იმათ დაუდგეს მოჯამაგირედ, ვინც ასობით ჰექტარ მიწას ფლობს. სოფლელებმა არც ის დაგვიმაღეს, რა პასუხი მოისმინეს სომეხი გამგებლისაგან, როცა ამ რამდენიმე წლის წინ მიწების იჯარით აღება ითხოვეს:

საიდანაც ჩამოგრეკეს, იქთ გაერეკეთო (სტილი დაცულია). სამაგიეროდ, მიწა იჯარით სომებს მისცეს და ახლა აჭარლებს, რომელთა ნაწილსაც აქაური პირობებისათვის მინიმალური 2,5 ჰექტარიც კი არ აქვს, მიწაზე თავისი უფლების დამადასტურებელ საბუთს უფრიალებს.

სპასოვეკელმა ქართველებმა უსამართლობის სამშილებლად ახალციხის სასამართლოში საჩივარი შეიტანეს. საქმეს გამომძიებელი ემზარ ტატი-ლაშვილი იძიებს და ისინი მის შედეგს მოთმინებითა და იმედით ელოდებიან.

ვეწვიეთ თამაზ მეკეიძისა და ნაზი გოგილაშვილის ქრისტიანულ ოჯახს. ქ-მა ნაზიმ სიამაყით გაიხსენა, რომ იგი თვით საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-ემ დალოცა, როცა აქ სტუმრად ბრძანდებოდა და შემოგზივლა, რომ კალენდრის უქონლობის გამო, ვერ აღნიშნავდა და ვერ დღესასწაულობდა ქრისტიანულ დღესასწაულებს. ბედად ჩეგნი გამომცემ-ლობის მიერ გამოცემული კალენდრის ერთი ეგზემპლარი აღმოგვაჩნდა, რომელიც ქ-ნ ნაზის სიამოვნებით ვაჩუქერ და მისი დიდი მადლობაც და-ვიმსახურეთ.

ორლოვეკაში 66 ოჯახიდან მხოლოდ ათია ქართული, 50 სომხურია, ხოლო ექვსი — დუხობორების. ქართველების სიმცირის მიუხედავად, სოფლის საშუალო სკოლაში სომხურთან ერთად ქართული სექტორიც არ-სებობს. ქართველები აჭარიდან აქ პირველად 1989 წელს მერაბ კოსტავას ფონდმა ჩამოასახლა, ხოლო 2002-ში შევარდნაბის ფონდმა. მათი ნაწილი, როგორც აქაურებმა გვითხრეს, სომხებმა გააქციეს და უკან დაბრუნება აიძულებს. მათ საუბარში ისიც გვითხრეს, რომ სოფელს ძირითადად მდი-დარი სომხები, ძმები ეღორიანები განაგებენ.

გორელოვეკაში ყველაზე მეტი დუხობორი შემორჩა, — 30-მდე ოჯახი. სულ სოფელში 350 ოჯახია, აქიდან ქართული 98-ია, დანარჩენი 128 — სომხური. ქართულ სკოლას საკუთარი შენობა არ აქვს. რუსული, სომხური და ქართული სკოლები ერთ შენობაშია მოთავსებული. ამიტომ მოსწავლეები სამ ცვლაში სწავლობენ. საინტერესოა ეს ცვლები როგორაა განაწილებული: პირველ ცვლაში რუსულად სწავლობენ, მეორეში — სომხურად, ხოლო მესამეში — ქართულად. 98 ქართული ოჯახიდან 15 ქრისტიანულია. ჩამოსახლებული აჭარლები, ისევე როგორც სპასოვეკელები და ორლო-ვეკელები, ძირითადად მიწის სიმცირეს და სასმელი წყლის უქონლობას უჩივიან. მიუხედავად იმისა, რომ შარშან წყლის არხისათვის 27.000 ლარი გამოყვეს, წყლის ნაკადს მომატება არ დატყობია. სად წავიდა, რაში დაიხა-არჯა გამოყოფილი თანხა არავინ იცის. წყლს წყლის მილიც გასკდა და არც მისი გამოცვლისათვის ზრუნავს ვინმე.

სოფელს სულ 7500 ჰექტარი მიწა აქვს. მის დიდ ნაწილს ზაფხულობით მარნეულელი თათრები ქირაობენ საძოვრებად, მაშინ როცა აქაურ ქართველებს არც სათიბი ყოფნით და არც საკარტოფილე მიწა. აქაურები

ფიქრობენ, რომ 7500 ჰექტარიდან 1000 ჰექტარი მაინც უნდა გადანაწილდეს ქართულ ოჯახებზე, რათა მათ ცხოვრების ნორმალური პირობების შექმნა შეძლონ.

გორელოვკადან სამებაში, რომელიც ბოლო ქართული სოფელია და სომხეთის საზღვართან მდებარეობს, ნამდვილი ქართული სტუმართმოყვარებით გამორჩეულმა გორელოვკის ქართული საშუალო სკოლის დირექტორის, მარინე ვაჭარაძის მეუღლემ, თამაზ ნიქაცაძემ საკუთარი ავტომანქანით გაგვაცილა.

სამებაში სულ ოცი ოჯახი ცხოვრობს, აქიდან 11 ქართულია, 7 სომხური და ორიც დუხობორების.

სოფელს აქვს ქართული საშუალო სკოლა, რომელშიც 17 მოსწავლე სწავლობს. სკოლის დირექტორი ნუკრი წყარუაშვილია, საქართველოსთვის ბრძოლაგარდახდილი ახალგაზრდა კაცი.

სამებელი ქართველების ძირითადი სატკივარიც იგივე აღმოჩნდა, რაც საერთოდ ამ მხარის ქართული მოსახლეობისა. სოფლის საძოვრები ძირითადად ადრინდელმა გამგებელმა, ეროვნებით სომებმა დაისაკუთრა, რომელსაც გამგეობაში დღესაც თანამდებობა უკავია. მითვისებულ საძოვრებს იგი მუდანლოელ თათრებზე აქირავებს. ამასწინათ თათრებმა სოფლის მწყების სცემეს, რომელმაც საქონელი წყლის დასალევად მათ მიერ დაქირავებულ საძოვარზე შერეკა.

სამებაშიც ქართველები კოსტავას ფონდის მიერ დუხობორებისაგან ნაყიდ სახლებში ცხოვრობენ და თვეში ქირის სახით 15 ლარს იხდიან. მერაბ კოსტავას ფონდის პარალელურად დაშნავთა პარტიამ კომიტეტი შექმნა სომხური ოჯახებისთვის სახლების შესყიდვის მიზნით.

სამებელი წყლის პრობლემა სამებაშიც გადაუჭრელია. როგორც ერთმა ქალბატონმა ბრძანა, აქედან თუ რამე წასვლას აიძულებს, ეს უწყლობა იქნება. წყალს აქ უდანოვიდან იღებენ; ყოველდღე რომ ჩართული ჰქონდეთ, თვეში 70 ლარი უნდა გადაიხადონ, რაც მათთვის საკმაოდ დიდი თანხაა. ამიტომ იძულებული არიან, ყოველ მესამე დღეს ჩართონ, რაც გადასახადს 7-8 ლარამდე ამცირებს.

ამ საზღვრისპირა სოფელში მცხოვრებმა ქართველებმა განსაკუთრებული სითბოთი და სიხარულით მიგვიღეს. ჩანდა, რომ ყურადღება გაუხარდათ. სოფლის ბოლოს გვაჩვენეს ადგილი, სადაც წინა საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს ტაძრის ასაგები ადგილი იკურთხა და ჯვარიც აღიმართა. ხის ჯვარი ახლაც დგას, მაგრამ ტაძრისთვის ჯერ საძირკველიც კი არაა გათხრილი. ბუნებრივია, ეს პატარა სოფელი, რომელსაც მრავალი საყოფაცხოვრებო პრობლემა აწუხებს, ტაძრის აგებას მხოლოდ საკუთარი ძალებით ვერ შეძლებს.

კოთელია, ეს ის სოფელია, რომელიც სამცხე-ჯავახეთის ისტორიის

გაცნობის შემდეგ ჩემთვის არა მხოლოდ მესხების, არამედ საერთოდ ქართველობის გაუტეხელობის სიმბოლოდ იქცა. ამ სოფელმა მრავალგზის აწიოკება-დარბევის, აყრა-გადასახლების მიუხედავად არა მხოლოდ ეროვნება და სარწმუნოება შეინარჩუნა, არამედ დღემდე მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ სოფლად დარჩა. თვითონ აქაურები მას ჯავახეთის დედოფალს უწოდებენ.

კოთელიაში უკვე საღამო წამოგვეწია და ვჩეკარობდით, ამიტომ მხოლოდ ბიბლიოთეკის გამგესთან ქ-ნ ლამარა ხუციშვილთან გასაუბრება შევძელით. სოფელში დღეს 160 ქართული ოჯახი ცხოვრობს: ზედგენიძეები, ბერიძეები, ხუციშვილები, აჩელაშვილები, ბიბლურიძეები, ზარიძეები, ხმალაძეები, ფანჯაკიძეები.

სოფელში XVII ს-ის ტაძარი დგას წმ. ივლიტა და კვირიკეს სახელობისა, რომელშიც წირვა-ლოცვა თუმცა არა ყოველ კვირას, მაგრამ დღესასწაულებზე სრულდება და ისევ და ისევ მამა ალექსანდრეს მიერ.

სოფლის საშუალო სკოლაში 112 მოწაფე და 22 მასწავლებელია. ამ სოფლისათვის დამახასიათებელი ტრადიციების ერთგვარ გაგრძელებად გვერვენა ის ფაქტი, რომ წელს წმ. ნინოს გზით მსვლელობას ფარავნიდან მცხეთამდე ოთხი აქაური მოწაფეც შეუერთდა. როგორც ქ-ნმა ლამარამ გვითხრა, ახალგაზრდობა საერთოდ დიდ ინტერესს იჩინს საკუთარი სარწმუნოებისა და ისტორიისადმი.

ბიბლიოთეკა, რომელსაც სოფლის ბიბლიოთეკისათვის საკმაოდ დიდი, 10.000 წიგნადი ფონდი აქვს, მართალია, სრულიად შეუფერებელ შენობაშია მოთავსებული, მაგრამ სამაგიეროდ გაოცებასა და აღფრთოვანებას იწვევს წესრიგითა და სისუფთავით, რომელიც ამგვარ შენობაში საკმაოდ ძნელი დასაცავია. წიგნები დალაგებულია თემატურადაც და ანბანურადაც, ხოლო სკოლის მოწაფეებისათვის — ასაკის მიხედვითაც.

ქ-ნ ლამარა პროფესიით ბიბლიოთეკარია და მისი ამ საქმის ცოდნა, გემოვნება და შერუნველობა აქ ყველაფერს ატვირთავს, მათ შორის კედელზე გაკრულ, ჩარჩოში ჩასმულ ხელით ნაწერ გაზიერებული კი.

წლევანდელ გაზაფხულზე მთავრობისაგან გამოჩენილი შერუნველობით კამაყოფილება კოთელიელებმაც გამოხატეს. სოფელში არა მხოლოდ ვაუჩერები, არამედ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაც შეიტანეს და კიდევ, რაც მთავარია, კაჭრეთში მექანიზაციის კურსების გავლით, ახალგაზრდობა დაასაქმეს.

ბარალეთში 280 კომლიდან ქართული მხოლოდ 50-მდე ოჯახია. სოფელში ხმალაძეები, მურჯიქნელები, გოგალაძეები, გვარამაძეები, მელიქიძეები ცხოვრობენ. ბარალეთში ქართული სკოლა ცალკე არსებობს და მასში 32 მოწაფე სწავლობს. სოფელში არსებობს დედათა მონასტერი, რომელშიც ორი მონაზონი ცხოვრობს. სამწუხაროდ, დედებთან შეხვედრა

ვერ მოგახერხეთ, რადგამ ისინი მახლობელ მთაზე ტაძრის მოსალოცად იყვნენ წასულნი.

ჯავახეთის ბევრი სხვა ქართული სოფლისგან განსხვავებით, ბარალეთელები, მართალია, უგაზაობასა და უწყლობას არ უჩივიან, მაგრამ დანარჩენი საქართველოსგან გულისხმიერ დამოკიდებულებასა და შროუნველობას საჭიროებენ, ისევე როგორც საერთოდ ჯავახეთის მთელი ქართველობა, რომელიც მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობებში, წინაპართა მსგავსი გამძლეობით, დაუჩივლელად ინარჩუნებს ქართველების სისხლით მორწყულ მიწა-წყალს, რათა ისიც ისე არ დავკარგოთ, როგორც ისტორიული მესხეთის ნაწილი — დიდებული ტაო-კლარჯეთი.

უკან სხვა, ახალქალაქი-ასპინძა-ახალციხის გზით დავბრუნდით. ეს გზა ციხე-ქალაქ ხერთვისამდე ჯავახეთის ზეგანის გასწროვ მღ. ფარავნის ვიწროსა და შეკრულ ხეობას მიჰყვება, რომელსაც თითქოს თავში აქვს აღბეჭდილი მესხეთის ტრაგიზმით აღსავსე, მაგრამ მაინც დიდებული ისტორია და რაღაც გამოუთქმელი ძალით შენც ამ ისტორიის ცოცხლად განცდას გაიძულებს.

დაბოლოს, ჯავახეთში ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მონაწილენი იყვნენ: უურნალ „სამი საუნჯის“ რედაქტორი, საპატრიარქოს გამომცემლობის თავმჯდომარის მოადგილე, ექსპედიციის ხელმძღვანელი გრიგოლ რუხაძე, საპატრიარქოს გამომცემლობის თანამშრომლები: დეკანოზი თეიმურაზი (ბარაბაძე) და ქეთევან მეტრეველი, საპატრიარქოს გამომცემლობის თავმჯდომარე გვანცა კოპლატაძე, ახალციხის უნივერსიტეტის პროფესორი თინა იველაშვილი, თეიმურაზ დვალი, ალექსანდრე უთურგაული და რუსულან ჭანტურია, გიორგი და ეკა მაჭარაშვილები, და რაც მთავარია, ქმაწვილები: კასია, თათია, გიორგი და ბარბარე ბარაბაძეები და ცოტნე, მაკრინე და ანასტასია მაჭარაშვილები.

გვანცა პოპლატაძე.

